

Innehållsförteckning

Gruvarbetarkvinnornas historia	3
I FÖRORD	5
II INTRODUKTION	6
III DANNEMORAGRUVANS HISTORIK	10
Tiden före 1500-talet	11
1500-talet	12
1600-talet	13
1700-talet	14
1800-talet	16
1900-talet	20
IV TIDIGARE FORSKNING OM	24
I hela landet	24
I Dannemora	31
V DE FINSKA KVINNORNA VID	35
INTERVJUERNA	36
Hisskötaren	36
Städerskorna	37
Grovstäderskorna	37
Gruvarbetskorna	47
VI ANALYS	58
Utvandringen från Finland till Sverige	58
De finska kvinnorna vid Dannemora gruva	60
Kvinnornas ursprung	61
Utbildnings- och arbetsbakgrund i Finland	64
Beslutet att flytta till Sverige	66
Varför gruvarbete?	67
Vilka arbetsuppgifter hade de finska	69
Varför slutade kvinnorna sin anställning vid	72
Arbetsmiljön	74
Den finska arbetshedern	77
VII SAMMANFATTNING	79
NOTER	82
INTRODUKTION	82
DANNEMORA GRUVANS HISTORIK	82
TIDIGARE FORSKNING OM KVINNLIGA	83
ANALYS	84

KÄLLFÖRTECKNING.....	85
OTRYCKTA KÄLLOR.....	85
TRYCKTA KÄLLOR	85
LITTERATUR	86

Gruvarbetarkvinnornas historia

Sverige/finländarnas arkiv har ordnat flera insamlingar som har varit inriktade på olika yrkesområden. Den första insamlingen gällde sjukvårdspersonalen år 1985 i tätt följd av metall- och gruvarbetareminnen. Alla dessa berättelser handlar egentligen om en och samma period i Sveriges nutidshistoria: när Sverige förvandlades från ett tämligen fattigt land till en modern högteknologisk välfärdsstat. Sveriges industri expanderade kraftigt och hade sin höjdpunkt från mitten av 1930-talet fram till omkring 1970. Folkhemmet hade höga ambitioner av att eliminera fattigdomen och ge medborgarna ett bra liv via reformer och teknisk förnyelse. Sverige behövde arbetskraft och lockade bl.a. stora skaror av finska arbetare att flytta till Sverige. Höjdpunkten var år 1969, när 80 000 människor flyttade från Finland till Sverige.

Arbetarnas berättelser handlar om att vara arbetsinvandrare i efterkrigstidens Sverige. Hundra tusental människor flyttar till Sverige av samma skäl: arbete och bostad. Direkt efter ankomsten till landet kunde nykomlingarna börja arbeta inom industrin och sjukhusen. Även kvinnor rekryterades till arbetsplatserna och speciellt de finska kvinnorna arbetade utanför hemmet i större utsträckning än sina svenska systrar. Borta var tiden när kvinnorna var pigor, landarbetare och hemmafruar. Det blev naturligt att alla arbetade, men det blev inte på samma villkor.

Trots den svenska välfärden är det återkommande temat i dessa finska levnadsberättelser det slitsamma och alltför monotona tempoarbetet på löpande band. Dessa tog i många fall plats i ganska omoderna fabriker och gruvor. I förvärvsarbetande männens berättelser är kvinnorna tämligen osynliga. Männen berättar huvudsakligen om sina egna insatser i arbetslivet och sparsamt om hustrur, barnen eller familjelivet. Därför behövs det även kvinnornas egna tankar och deras historia. Sverige-finländarnas arkivs målsättning är att synliggöra dessa kvinnor och berätta deras historia. Mot bakgrund av dessa eventuella brister i arkivets samlingar kompletterar Mailis Tammis bok *Hundra trappsteg till utfraktsbryggan. De finska kvinnorna vid Dannemoragruva* utmärkt det

material eller de böcker som Sverigefinländarnas arkiv tidigare har mottagit eller publicerat.

Boken är idag aktuell eftersom man på nytt planerar att öppna Dannemoragruvan. Vi hoppas att boken även inspirerar andra forskare att skriva om arbetarnas och gruvarbetarkvinnornas historia.

Erkki Vuonokari
Arkivchef
Sverigefinländarnas arkiv
Multimedia- och informationscentrum

I FÖRORD

När min dotter 2003 flyttade hemifrån till Österbybruk påverkade det även mitt liv på mer än ett sätt. Under mitt första besök i Österbybruk träffade jag en finsk kvinna som hade arbetat i Dannemora gruva. Hon var förtidspensionerad och hade många förslitningsskador. Hon berättade också att det var fler, huvudsakligen finska kvinnor, som hade arbetat i gruvan. Eftersom jag själv är förtidspensionerad på grund av min MS, fick jag idén att försöka skriva något om dessa kvinnor. Uppmuntrad av min gamla seminarielärare Björn Horgby vid Stockholms universitet började jag så smått samla in material.

Under mina två sista besök i Österbybruk gjorde jag intervjuerna i min dotters studentlägenhet. Min dotter har tagit bilderna till boken och hjälpt mig med textbehandlingen. Hon har även gjort tabellerna i boken. Flera bibliotek har arbetat hårt för att hitta och hjälpa mig med materialinsamlingen. Enskededalens bibliotekspersonal har varit speciellt hjälpsamma. Mats Myrstener på Arbetarrörelsen arkiv och bibliotek har varit mycket generös med utlåningen av referenslitteratur. Även Stefan Lignmert på Riksdagens bibliotek har varit mig till stor hjälp. Stort tack till alla dessa tillmötesgående bibliotekarier.

Min vän och gamla studiekamrat från universitetsåren, Siv Regnlin, har slitit hårt med korrekturläsningen av texten. Hon förtjänar ett alldeles speciellt tack för detta. Sist men inte minst vill jag tacka alla de finska kvinnorna, som efter en viss tvekan, på ett eller annat sätt har medverkat till den här bokens tillkomst. Boken tillägnas de finska kvinnorna vid Dannemora gruva.

Stockholm oktober 2006

Mailis Tammi

II INTRODUKTION

Under mitt första besök i Österbybruk träffade jag en finsk kvinna som hade arbetat i Dannemora Järngruva. Hon förtidspensionerades redan före gruvans stängning 1992 på grund av svår reumatism. Mitt intresse för samhällsfrågor och historia gjorde att jag tog hennes telefonnummer.

Tillbaka i Stockholm började jag tänka på den finska gruvarbeterskan och vikten av att bevara hennes berättelse. När jag skrev min magisteruppsats hade jag stött på minnesanteckningar både från finska metallarbetare och från skolans värld. Då visste jag inte att man hade samlat minnesanteckningar även från gruvarbetare. Gruvans värld var ganska främmande för mig vid den här tidpunkten. I ärlighetens namn måste jag erkänna att det inte hade intresserat mig speciellt mycket heller. För att få stöd för mitt nyvaknade intresse kontaktade jag min gamla seminarieledare Björn Horgby för att efterhöra om finska kvinnliga gruvarbetare kunde vara ett viktigt forskningsområde. Till min förvåning talade han om att han nyligen själv hade skrivit en bok om gruvarbetarnas fackliga organisation kallad "Med dynamit som argument". Han tyckte förstås att det var viktigt. Horgbys bok blev alltså den första undersökningen om gruvarbete och gruvarbetare som jag läste.

Efter ytterligare funderande kontaktade jag kvinnan i Dannemora. Det var då de verkliga problemen började. Det visade sig att endast tretton kvinnor arbetat i gruvan varav två var svenskor. Av dessa hade flera avlidit och av dem som fortfarande var i livet ville de flesta inte bli intervjuade. Dessutom tyckte kvinnorna att det skulle räcka med att bara intervjua en av dem för att beskriva deras arbete. Att få förbli anonyma var också ett av kraven.

Under mitt nästa besök i Österbybruk gjorde jag intervjuerna i min dotters studentlägenhet. Två av kvinnorna intervjuades med bandspelare. Det var lika spännande för oss alla eftersom ingen av oss hade gjort eller medverkat i sådana intervjuer tidigare. Många och livliga telefonkontakter från Stockholm följde därefter. Kompletterande uppgifter om arbetet och om de andra kvinnorna inhämtades via dessa samtal. Under mitt sista besök i Österbybruk

träffade jag ytterligare en av kvinnorna och kunde genomföra en enkätundersökning även med henne. Namn, adress och telefonnummer till före detta gruvarbetarkvinnan i Finland fick jag också fram efter ett visst detektivarbete.

Under mitt sista besök uppsökte jag också Österbybruks arkiv där den gamle gruvarbetaren, kommunalpolitikern och riksdagsmannen Nils Hjorth med viss hjälp hade skapat ett litet museum om Dannemora gruva och samlat en imponerande mängd material om Dannemora gruva och Österbybruk. Jag tog tillfället i akt och intervjuade även honom. För kompletterande information var jag tvungen att kontakta honom ytterligare en gång från Stockholm.

Om det empiriska materialet är begränsad så är den tidigare forskningen inom området lika minimal. Håkan Henriksson har skrivit en mycket informativ uppsats om kvinnor i Nora bergslag i Örebro län. Henriksson studerar dock gruvkvinnor före 1900-talet så det saknar egentligen relevans för min undersökning annat än från ett rent historiskt perspektiv. Även det andra inlästa källmaterialet behandlar de kvinnliga gruvarbetarna ytligt eller från ett annat perspektiv än vad jag har gjort. Undantaget i det här sammanhanget är Lena Sandberg Gustavssons undersökning som hon gjorde för Lövsta bruks folkhögskola. Hon skriver om kvinnliga gruvarbetare i Dannemora mellan 1600- och 1800-talen. Det är mycket imponerande att hon som nybörjare inom forskning även studerat svårlästa dätida källor. Sandberg Gustavssons undersökning är dock den enda som tar upp ämnet kvinnliga gruvarbetare i Dannemora. Det finns mig veterligt inget arbete som tar upp kvinnliga gruvarbetare i Dannemora under 1900-talet och ännu mindre finska kvinnliga gruvarbetare.

För den historiska delen om Dannemora gruva finns det däremot en hel del små böcker och skrivelser. Både Tigerstedt i sin bok om "Fagerstabrukens historia" och Isaksson i "Vallonbruk i Uppland" tar upp även delar av Dannemora gruvans historia. Nils Hjorth har med stort engagemang givit ut flera små artiklar och skrivelser om Dannemora gruva. Med samma lidelse har Erik Nielsen skrivit om Dannemoragruvans nedläggelse. Om man vill ha en lättläst snabbguide till Dannemoragruvans historia är Sven Rydbergs lilla häfte perfekt för ändamålet. Två intressanta undersökningar från

1800-talet är Wahlunds sammanfattning över "Dannemora grufvor" och Geijerstams lyriska berättelse från sitt besök i Dannemora 1895. I början av 1900-talet försökte Erik Holmkvist hitta svaren på frågan "Huru gamla äro Dannemora grufvor?"

När jag besökte arbetarrörelsens arkiv och bibliotek tipsade bibliotekarien Mats Myrstener mig om Hanna Snellmans bok "Sallan suurin kylä - Göteborg". Det visade sig senare vara ett mycket bra tips eftersom jag kunde använda den som referens i min analys av kvinnornas bakgrund och immigrationsprocess. Boken har varit till hjälp även i analysen av deras liv i Sverige. Mitt huvudsakliga syfte med den här boken är att försöka redogöra för dessa kvinnors bakgrund i Finland som exempelvis varifrån i Finland de flyttade och varför flyttade de till Sverige? Vilken skolgång, familjesituation och yrkeserfarenhet hade de i Finland före flytten till Sverige?

Den viktigaste och intressantaste frågan är naturligtvis varför dessa kvinnor började arbeta vid Dannemora gruva och vilka arbetsuppgifter de arbetade med. Det är också viktigt att undersöka hur länge de arbetade vid gruvan och varför de lämnade den. Slutligen har jag försökt utreda hur dessa kvinnors livssituation ser ut idag. När så har varit möjligt har jag också försökt ställa frågor om deras arbetsmiljö och vilka åtgärder arbetsledningen vidtog för att skydda deras hälsa. Boken "Kvinnor tar plats" avslutas med en mening där man just poängterar vikten av vidare forskning gällande det priset som kvinnor med manliga yrken fick betala med sin hälsa.¹ Denna undersökning är förstås alltför blygsam för att kunna ge några konkreta svar på denna fråga men den kanske lyfter fram vissa tendenser som kan vara av intresse i detta avseende.

Undersökningsperioden spänner sig över två decennier och börjar med året 1972 då den första finska kvinnan anställdes och slutar med 1992 då gruvan stängdes. Jämförelser med finska kvinnor i olika gruvor hade förstås varit intressanta men inom den här lilla undersökningens ramar hade detta inte varit möjligt. Den stora bristen i undersökningen är givetvis de uteblivna intervjuerna med arbetsgivar- och ledarsidan. Jag ansåg det alltför tids- och energikrävande att leta efter dessa i många fall redan avlidna

personer. Som en liten kompensation för dessa saknade intervjuer kan kanske intervjun med riksdagsledamoten Nils Hjorth betraktas.

foto: RsA/SvA

Bild 1. Nutid möter det förgångna. Det gamla vackra Nordschachtslaven från 1903 i Dannemora. Bredvid till höger finns nutida industribyggnad.

III DANNEMORAGRUVANS HISTORIK

"Intresset för Dannemora är inte lika stort i Sverige som i utlandet. Vi svenskar, säger skribenten, är underliga varelser, som först i sista hand tänka på att bese allt det sköna och storartade som vårt land har att bjuda. Till utlandet styr årligen en stor skara svenska turister sin färd, hvilka ofta äro fullkomligt obekanta med de märkligaste trakter nära deras egna hem".¹

"Han ger Dannemoragruvan dess rättmätiga plats som en månghundraårig källa till nationens rikedomar".²

Tiden före 1500-talet

När man började bryta malm i Dannemora gruva eller vilken sorts malm som bröts är fortfarande en gåta. Den första skriftliga källan gällande Dannemora gruva, som de flesta forskare är överens om, är från 1481. I detta dokument meddelas att Sten Sture d.ä. tillsammans med riksens råd hade överlätit en fjärdedel av ett silverberg i Film till ärkebiskopsstolen i Uppsala. I samma dokument kan man också utläsa en önskan om att malmbrytningen skulle bli mer lönsam och att detta skulle gagna kronan. Järnbrytning nämns inte i dokumentet utan man talar mera om brytningen av koppar, bly och silver. Berget skulle återgå till kronan om man inte hittade någon av de nämnda metallerna.³ Själva namnet Dannemora kommer, enligt Nils Hjorth, från "dan" som betyder dansk och "mor" som betyder skog. Därmed skulle namnet Dannemora betyda Danernas skog.⁴

Flera forskare har försökt hitta belägg för tidigare järnbrytning i Dannemora före 1481. I ett antal skrivelser från 1500-talet omnämns gamla gruvhål och hyttor. Både Isaksson och Holmkvist hänvisar till Curt Weibulls hypotes om äldre tiders järntillverkning i Uppland. Holmkvist själv har forskat i gamla gruvrelationer, skattelängder och markgäldsteckningar. I dessa dokument har han hittat flera hänvisningar till smeder och gårdar som hade betalat järnskatt. Holmkvist drar, med stöd av dessa dokument slutsatsen att järntillverkning troligtvis förekommit i Dannemoratrakten långt före 1500-talet.⁵

Holmkvist går ganska långt tillbaka i tiden och talar om perioden f. Kr. Enligt honom "förstodo Afrikas negerfolk redan före europeernas ankomst att utvinna järn ur bergmalm".⁶ Genom livliga kontakter mellan Syd- och Nordeuropa kunde järntillverkningskonsten ha spridit sig vidare även till Uppland. Detta kan kanske, enligt honom, förklara varför Uppland utvecklade sig till ett politiskt och ekonomiskt maktcentrum redan på 500-talet.

De många vattenleden underlättade redan på denna tid järnexporten. Holmkvist tror också att järntillverkningen redan då kan ha skett i perioder. Hans hypotes är att på grund av olika

problem med järnbrytningen i Dannemora som exempelvis översvämningar, det mesta arbetet där troligtvis avbröts redan på 1200-talet. Detta hände förmodligen samtidigt som järnbrytningen i västra Bergslagen upplevde ett uppsving.⁷

1500-talet

Från 1500-talet och framåt finns det betydligt fler bevarade källor än från tiden före detta. En central plats på scenen intar Gustav Vasa, även inom gruvnäringen. I samband med reformationen hamnade Dannemora gruva i kronans ägo tillsammans med andra kyrkliga egendomar. 1532 utfärdade kungen ett privilegiebrev åt tyska borgaren Joachim Piper gällande Dannemora gruva. Enligt brevet fick Piper tillstånd att exportera malmen till Tyskland för vidare bearbetning. Den piperska perioden vid Dannemora gruva blev dock kortvarig.

Redan 1545 bildades ett svensk-tyskt aktiebolag där kungen tillsammans med några tyska och svenska affärsmän blev delägare i gruvan. Aktiebolaget gick dock dåligt och bara efter några år var konkursen ett faktum. Efter alla dessa misslyckanden tog Gustav Vasa själv över driften i gruvan. För att ytterligare konsolidera sin makt startade Gustav Vasa en omfattande vapentillverkning. Järntillverkningen krävde dock tekniskt kunniga specialister. Gustav Vasa medverkade till att duktiga tyska smeder flyttade till Sverige. Med sig hade dessa yrkesmän kunskapen om hur man framställer järn direkt från malmen. Detta kallades för tysksmidet.

Vid den här tiden utgjorde Finland och dess befolkning en del av det expanderande svenska riket. För att tillgodose gruvnäringens behov av billig arbetskraft förbjöd Gustav Vasa utvandring från Finland. Han eftersträvade i stället att få finnarna att flytta till öde skogsområden i Sverige.⁸

1600-talet

Johan III hade 1588 givit Uppsala borgare rättigheten att bryta malm vid Dannemora gruva.⁹ Någon stordrift var det dock inte fråga om före vallonernas intåg på scenen. Med vallonernas hjälp kunde järnhanteringen effektiviseras för att tillmötesgå den ökade efterfrågan på järnmalm från Dannemora. Som bäst försåg Dannemora cirka 30 närliggande bruk med järnmalm. Först arrenderade kronan flera av järnbruken till Louis De Geer, men 1648 sålde drottning Kristina tre av de största bruken och en del kronohemman till denne.

Kronan behöll själv ägandet över Dannemora gruva. Skötseln av gruvan togs om hand av kronans egna gruvfogdar. Systemet med kronans fogdar inleddes 1612. På initiativ av den första gruvfogden effektiviserades malmbrytningen och nya gruvhål öppnades. De olika bruken hade också andelar i de olika gruvhål. Turordningsreglerna gällde för de privata brukens malmbrytning. Arbetet skedde under några veckor på sommaren. För detta anlätade bruken egna fogdar. Gruvfogdens ansvar var att samordna både kronans och de privata brukens malmbrytning.

Arbetet vid gruvan var inte fast under denna tid utan mer säsongsbetonat. Många gånger bodde gruvarbetarna i byar som låg långt borta från gruvan. En fördel med arbetet vid gruvan, speciellt under stormaktstiden, var att man blev befriad från krigsutskrivningarna. Denna frihet torde belysa hur viktig kronan ansåg gruvdriften vara.

Det var också under 1600-talet som dannemorajärnets höga kvalitet blev känd även utanför Sveriges gränser. Detta möjliggjordes med hjälp av pengar och den nya tekniken, vallonsmidet, som introducerades av några holländska affärsmän med Louis De Geer i spetsen. Vallonjärnets höga kvalitet betingade dubbla priser på världsmarknaden. Speciellt i England hade man upptäckt järnet från Dannemora. Själva järnhalten i dannemoramalmen ligger endast runt 50% men den låga fosforhalten gör den lätthanterlig.¹⁰

1700-talet

Systemet med kronofogden fortsatte fram till 1771 då denne ersattes med en disponent också kallad geschworner. Därmed blev en geschworner den högsta chefen för malmbrytningen i Dannemora.¹¹

Kampen mot vattnet blev den i särklass största utmaningen på 1700-talet. Man försökte hindra översvämningar med hjälp av olika vatten- och vinddrivna pumpar. Även dammar byggdes. För att finansiera alla dessa kostsamma byggnationer bildades Gamla Allmänna Bergslagen som fanns kvar ändå in på 1900-talet. Delägarna betalade i proportion till mängden malm de bröt från gruvan. Dannemora skrev också in sig i den svenska teknikhistorien genom att den första ångmaskinen testades där. Genom det ytterligt stora problemet med vattnet föll det naturliga valet för testet på Dannemora. Triewalds så kallade eld- och luftmaskin byggdes efter engelsk modell och var den första i sitt slag. Maskinen testades 1728 men visade sig vara för svag för gruvarbetet. Huset där maskinen förvarades finns kvar än idag och ligger i närheten av gruvan. Något liknande sägs inte finnas kvar i Europa. Efter det misslyckade försöket med Triewalds maskin byggde man en ny större damm och sänkte vattennivån i en sjö. Alla dessa åtgärder misslyckades dock och 1795 översvämmades gruvan. Skadorna blev så omfattande att först en bit in på 1800-talet blev de åtgärdade. De finansiella förlusterna hängde kvar ändå in på 1900-talet.

I början av 1700-talet arbetade troligtvis cirka 60 människor i Dannemora gruva. Rydberg uppskattar det totala invånarantalet i området till ungefär 200 personer. De enkla arbetarbostäderna som låg i närheten av gruvan antas arbetarna ha byggt själva. I samband med de olika körningarna som kronan hade ålagt bönderna kunde det vara flerdubbelt av folk i rörelse vid gruvan. Malmen behövde fraktas från gruvan och den gamla tillmakningsmetoden krävde tonvis med ved. Genom tillmakningsmetoden hettar man upp berget tills det sprängs sönder. Trots att krut fanns tillgängligt redan från 1730-talet användes inte detta på grund av befarad rasrisk och dessutom tyckte man att det skulle bli dyrare. Överhuvudtaget var arbetsmetoderna vid den här tiden primitiva. Borning och lastning

av malm sköttes fortfarande manuellt. Bloss användes som belysning och när man använde händerna var man tvungen att ha dem i munnen.

Redan från mitten av 1600-talet och framåt betalade man lönen i pengar i slutet av varje månad. Arbetet började redan klockan 5 på morgonen och slutade klockan 18. Arbetsdagarna börjades och avslutades med bön och sång. Arbetstiden inkluderade en timmes rast för lunch och en timmes rast för middag. Under höbärgningsperioden fick man ta ledigt 14 dagar. Anställnings-tiden löpte från mickelsdag till mickelsdag. Det var dock möjligt att under denna tid säga upp sig om man gjorde det i god tid i förväg.

Under Karl XII:s tid var det populärt att arbeta i gruvan eftersom man då slapp att bli utskriven till krigstjänst. Enligt Wahlund användes även krigsfångar i gruvarbete. Dessa behövde bara mat och några klädesplagg att skyla sig med. Även kvinnor arbetade i gruvan. Man använde inte barn i gruvarbete vid den här tiden enligt en överenskommelse från slutet av 1600-talet. De stigande krigskostnaderna gjorde att kronans behov av inkomster ökade och skattetrycket hårdnade. Efter ryssarnas härjningar 1719 och efter det att utskrivningarna till kriget upphörde blev det svårare att rekrytera arbetskraft till gruvan.¹²

På 1700-talet hade Dannemora gruva blivit den största gruvan i landet och dess rykte hade nått även utanför Sveriges gränser. Detta medförde att många ville besöka gruvan. De flesta nöjde sig med att lyssna på dånet från sprängningarna nerifrån gruvan men en del ville också åka ner i gruvan. Detta kunde man göra genom att låta sig hissas ner i en trätunna. Trätunnan hängde i ett rep. Nedfärden sågs ha tagit ungefär tio minuter. Bland besökarna kan nämnas några vetenskapsmän och författare bland annat H C Andersen.¹³ På 1740-talet upptäcktes malm även i Ramhäll. Ramhäll ligger i närheten av Dannemora och blev ganska snart den näst största gruvan i Uppland.¹⁴

1800-talet

Under 1800-talet öppnades flera gruvor i Sverige, speciellt i norra delen av landet. Björn Horgby med flera delar upp gruvorna i export och bruksgruvor. Där exportgruvorna hade större marknad för sina produkter försågs de bruksgruvor som hade ett patriarkaliskt system vanligtvis de närliggande bruken med malm. Därigenom förblev bruksgruvornas malmbrytning mer begränsad. Mellan perioden 1870 fram till första världskriget försvann också många mindre gruvor. De patriarkaliska bruksgruvorna led många gånger av brist på pengar som man skulle ha behövt för att kunna investera i ny teknik. Dannemora gruva, som vid den här tiden var den femte största i storleksordningen, klarade sig dock.

Före industrialismens genombrott i slutet av 1800-talet var gruvarbetarnas arbete mer uppgiftsbetonat. Arbetet kunde man genomföra i sin egen takt och när man var färdig med sin uppgift kunde man gå hem. Detta förändrades i samband med industrialismen. Arbetsgivaren började använda lön och arbetstid som disciplinära kontrollmetoder. Gruvarbetarna hade vanligtvis högre löner än andra industriarbetare. Lönen kunde dock ha stora geografiska variationer. Lön för arbete under eller ovan jord kunde vara olika stora. Könet kunde också påverka lönens storlek negativt.¹⁵

Det är kanske inte helt förvånande att man i Dannemora gruva 1968 hade den andra kända gruvkonflikten efter den i Falun 1855. Arbetsgivaren bröt då mot det patriarkaliska systemet och ändrade både på arbets- och lönevillkoren. Vid den här tiden betalade man en del av lönen in natura. Det hade varit missväxt 1867 och det rädde brist på spannmål. Arbetsgivaren sänkte mängden spannmål som man betalade som en del av lönen. Dessutom ändrades sättet att arbeta till en pickning vid borning. Tidigare hade det varit tre personer som hade borrar, en som hade vridit borren och två som slagit. Nu skulle en person både slå och vrida borren. Arbetet blev därmed mycket tyngre, speciellt för kvinnorna.

Strejken pågick endast under tre veckor, men under sommaren 1869 blossade oroligheterna upp igen. Då såg gruvledningen sig tvungen att inkalla militär. Situationen lugnade dock ner sig efter detta och man avskedade några gruvarbetare. Detta blev ett hårt slag mot arbetarna vid Dannemora gruva. Geijerstam påpekar i sin bok att vid hans besök i Dannemora gruva 1895 visar folket stor misstänksamhet mot utomstående och lojalitet mot arbetsgivaren. Den patriarkaliska andan verkade sväva tungt över Dannemora. Bland de fyra gruvorna som han hade besökt hade gruvarbetarna i Dannemora de lägsta lönerna. I slutet av 1800-talet bestämdes det rent allmänt att man skulle överge in natura -lönerna. Då stod många arbetare i skuld till bruket och i vissa fall uppmuntrades skuldsättning för att hårdare knyta arbetarna vid bruket. Om man inte själv hann betala av sin skuld kunde barnen få arva den.¹⁶

Levnadsförhållandena för gruvarbetare var hårda. De långa arbetsdagarna kombinerat med lång väg till arbetet gjorde att fritiden blev kort. Under den korta fritiden skulle man sköta bostället och den arrenderade jordlotten. För kreaturen skulle man skaffa foder. Arbetsmetoderna vid den här tiden var fortfarande primitiva. Borrningen och lastningen gjordes per hand. Som belysning började man använda olje- och gaslampor. Även rovolja istället för beckolja användes eftersom man ansåg att den var hälsosammare. Om man ville använda talgljus fick man själv bekosta detta. Detta medförde att det var rök och os i gångarna. Stegen ner till gruvan var hala och vatten rann ner på arbetarna när de arbetade.¹⁷

Det patriarkaliska systemet hade nästan feodalistiska drag i Dannemora. Först efter 25-års ålder fick man gifta sig förutsatt att disponenten hade givit sitt samtycke. När ett barn föddes satte bolaget en summa pengar på barnets konto där hälften drogs från den anställdes lön. Till barn mellan ett och tolv år betalades barnsäd. Detta utgjordes av en fjärding spannmål, cirka 20 liter, varje månad. I slutet av 1800-talet försvann dock detta. Vid 55 års ålder fick man pensionera sig och man erhöll då en bestämd summa om året.¹⁸ Vid bråk hade disponenten också rätt att straffa arbetarna genom att antingen sätta dem på halsjärn eller på trähästen.¹⁹ Geijerstam ser dock även positiva sidor med det patriarkaliska systemet - arbetarna blev både ordningsamma och sparsamma. De

arbetarhem som Geijerstam besökte 1895 var, enligt honom, snygga och prydliga tack vare det patriarkaliska systemet, nykterhetsrörelsen och de duktiga dannemorakvinnorna.²⁰

Vanligtvis började barnen arbeta vid tolv års ålder men det var inte ovanligt att lättare arbetsträning kunde börja redan vid sju eller åtta års ålder. Sedan när barnet hade fyllt tolv år fick de börja med 12-timmars arbetsdagar. 1875 upptäckte Barnarbetskommittén att det vid de svenska järnverken arbetade cirka 2000 barn och att av dessa ungefär 70 var under tolv år. Enligt lagen var minimiåldern för barnarbete tolv år men inga förbättringar kunde åstadkommas på grund av bruksägarnas protestester. Först 1900 kunde en överenskommelse nås om hårdare regler gällande barnarbete. Brott mot den nya lagen var dock vanligt långt in på 1900-talet.²¹

1800-talets socialförsäkringssystem kallades gratial. Enligt Geijerstam var det "den mörkaste punkten i Dannemora grufarbetareförhållanden". Kommunens och gruvans fattigvård hölls isär av gammal sedvana. Av bolaget fick 200 gratialister årligen 10 000 kronor att dela mellan sig. Trots "halfsvält på ålderdomen" var det lite klagomål enligt Geijerstam.²² Isaksson jämför i sin bok de sociala förhållandena mellan gruv- och bruksarbetare. Enligt honom behandlades bruksarbetarna bättre trots att ägarna vanligtvis var desamma. De gamla och änkorna vid Dannemora gruva fick en mindre mängd spannmål och andra naturaförmåner än de vid bruken. När gamla bruksarbetare och deras änkor vanligtvis fick bo kvar vid bruket, placerades de gamla gruvarbetarna och deras änkor långt från släkt och vänner i fattighus. Där fick de leva på allmosor och tiggeri. En del av dem försökte tillverka varor till försäljning för att dryga ut de knappa resurserna. Ibland blev de också tvungna att sälja sina kreatur. Gratialister kunde få även hjälp från släktingar och från varandra.²³

Enligt Geijerstam var de vanligaste sjukdomarna som drabbade gruvarbetare vid den här tiden reumatism, lunginflammation och influensa. 1885 hade arbetarna bildat en sjuk- och begravningskassa med månatliga avgifter. Bolaget hade inte bidragit med något. Vid döds- och sjukfall betalade gruvbolaget dock dubbla gratialer till efterlevande eller till de skadade. Utöver sjuk- och begravningskassan hade arbetarna också startat en "kohjälpskassa".

Kon var den viktigaste egendomen på landet. Ett råd bestående av tre män värderade det döda kreaturets värde.²⁴ En del nya bostäder byggdes i Dannemora i slutet av 1800-talet men de var kalla, trånga och fuktiga.²⁵

Kommunikationerna utvecklades snabbt under 1870-talet. 1874 åkte det första tåget med malm från Dannemora. Invigningen av hela Uppsala-Gävle linjen skedde under samma år.²⁶ Dannemora gruva fick ta emot flera celebra besök under 1800-talet. Det mest omtalade var år 1838, när Rysslands storfurste Alexander I och Sveriges kronprins Oskar I besökte både Dannemora gruva och Österbybruk. Storfursten sägs ha varit väldigt imponerad av gruvan och att både gruvsdrängarna och gruvsångarna hade blivit rikligt belönade. Andra besökare var den amerikanska poeten Longfellow, den tyska romanförfattaren Ida Hahn-Hahn, en fransk professor och bergsingenjören Le Play. Gruvan besöktes flitigt också av andra medlemmar av kungafamiljen. 1875 hade Oskar II, drottning Sofia och kronprins Gustav även åkt ner i gruvan i en sammetsklädd balja.²⁷

Ägarförhållandena var i de flesta gruvor röriga men det sägs att de var speciellt röriga i Dannemora. Man tror att under 1800-talet var tolv eller tretton ägare, där Gimo - Österbybruk och Lövsta var de största. Man tror också att det kan ha varit fråga om cirka 20 verksamma gruvhåll.²⁸ Rallarna som byggde järnvägen förde med sig nya idéer. Flera föreningar bildades under 1800-talets slutskede och enligt Hjort var detta en bra träning för kommande politisk arbete under 1900-talet.²⁹

1900-talet

Fortsatt kamp för rätten att organisera sig, arbetsmiljöfrågorna och kamp mot gruvans nedläggning präglade 1900-talet. I början av 1900-talet var den patriarkaliska andan fortfarande stark och det politiska engagemanget bland arbetarna motarbetades bland annat genom hot om ekonomiska sanktioner. Detta hade dock motsatt effekt och det första mötet för att grunda en fackförening hölls 1907 ute på landsvägen. Under de kommande två åren började bolaget mjukna upp i sitt stränga förhållningssätt. 1909 drabbades dock hela den svenska fackföringsrörelsen av motgångar. Strejker och lockouter avlöste varandra. För att behålla sitt arbete var arbetarna i Dannemora tvungna att skriva under en försäkran där de lovade att avhålla sig från det fackliga arbetet. Därmed upphörde avdelning 44 i Dannemora att existera mellan åren 1909 och 1918. Det fackliga arbetet återupptogs 1918 och i vägskälet där man hade haft de politiska mötena uppförde man ett folkets hus 1923.³⁰

För att finansiera det fackliga arbetet var man tvungen att hitta på olika lösningar. Bland annat organiserade man sommarfester, där inträdesavgifterna gick till facket. 1920 lyckades man locka många besökare genom att ordna flyguppvisningar där självaste Herman Göring agerade som pilot. På grund av trängseln fick han styra mot sjön och planet gick sönder i gyttn. Studiecirkelaktiviteterna tog fart och studiebesök i andra närliggande gruvor anordnades. År 1977 fick dannemora-konstnären Roine Jansson motta ett kulturstipendium för sin dokumentering av gruvmiljön. Dessutom har Dannemora gruva varit en filmskådeplats: Owe Husars bok "Nattens väv" filmades där.³¹

Så sent som vid mitten av 1940-talet fick tre fjärdedelar av arbetarna fortfarande naturaförmåner i form av gratis ved, subventionerade bostäder, potatisland och mjölk. Fram till 1993 fanns det fortfarande några gratialister kvar. Bostadsstandarden var låg. Detta i sin tur medförde att attraktionskraften för gruvarbete sjönk samtidigt som konkurrensen om arbetskraft från lättare industri ökade. Först på 1950-talet drogs vatten- och avloppsledningar. Brukets butik hade monopol och alla försök till privat konkurrens

motarbetades. I Dannemora hade man dock en marknad en gång per månad där invånarna kunde köpa billigare produkter. På grund av patriarkalismen lyckades Kooperationen sent i Dannemora. Eftersom bruket ägde all mark fick man hyra in sig någon annanstans.³²

Kommunsammanslagningen 1952 mellan Dannemora och Österbybruk satte fart på bostadsbyggandet och ombyggnationen av gruvan. Nya bostäder och ett pensionärshem byggdes och gamla arbetarkaserner rustades upp. Man breddade järnvägen ut mot kusten och i Hargs hamn investerade man i en egen anläggning för utskIPPING. 1955 var ombyggnationen av gruvan färdig. Ett centralchakt med tre hissar och en ny 72 meter hög lave färdigställdes. Även en mekanisk verkstad och en smedja gjordes i ordning vid gruvan. På 1950- talet började gruvan dela ut fritt tvättmedel och handdukar och 1958 kom matserveringen i gång.³³

Dannemora gruva ansågs fram till 1900-talet vara Sveriges viktigaste järnmalmsgruva. Tiden före första världskriget präglades av högkonjunktur. Efter första världskriget hade man svårt att hitta köpare till malmen och 1927 till och med stoppades produktionen helt och hållet på grund av en strejk. Under depressionsåren i början av 1930-talet hade man fortsatt lågkonjunktur. Först 1935 vände konjunkturen och man kunde börja exportera igen.³⁴

Under andra världskriget rådde högkonjunktur beroende på den ökade inhemska och tyska efterfrågan. Efter andra världskriget drabbades gruvindustrin återigen av minskad efterfrågan och en ny lågkonjunktur.³⁵ På 1950 talet var Sverige dominerande inom järnmalmsproduktion med 40 procent av världsmarknadsandelen. 1973 hade denna andel sjunkit till 9 procent. Vid mitten av 1970-talet drabbade en ny lågkonjunktur hårt den svenska gruvindustrin med gruvdöd och massarbetslöshet som följd. Under nästa högkonjunktur 1984 kunde Sverige inte producera lika mycket som tidigare.³⁶ År 1975 hade det funnits 18 mellansvenska järngruvor men 1982 fanns det bara två kvar. Dannemora var en av dem.

År 1992 lades Dannemora gruva ned. Flera orsaker bidrog till detta. Enligt Horgby kunde de mellansvenska gruvorna inte tillmötesgå den ökade efterfrågan på bearbetad malm av hög kvalitet. Dessa

gruvor hade inte investerad i tekniken för vidare förädling av råjärn.³⁷ Även Isaksson talar om minskade investeringar sedan 1950-talet och en hård internationell konkurrens.³⁸ En mer dramatisk skildring av dannemoragruvans nedläggning ges av den mångåriga ordföranden för facket Erik Nielsen. Under 1900-talet hade gruvan bytt ägare flera gånger. Ägandet av gruvan övertogs av STORA 1974 efter en ekonomisk kris. Enligt Nielsen slogs den första spiken i Dannemora kista genom STORA:s meddelande till utländska kunder att malmen från Dannemora gruva skulle säljas till inhemska kunder. Vid tiden för meddelandet exporterade Dannemora 80 procent av sin produktion. De utländska kunderna skaffade sig givetvis andra malmleverantörer och köpte därefter inget från Dannemora.

Den andra spiken i kistan var, enligt Nielsen, att STORA plundrade Dannemora gruva och därmed förhindrade att produktionen skulle få någon varaktighet. År 1978 övertogs verksamheten av statliga SSAB. Facket var emot ägarbytet eftersom de inte tyckte att gruv- och stålrörelsen hade så mycket gemensamt. Genom det senaste ägarbytet inleddes år av omorganisationer och hot om nedläggning. Facket fick hela orten med sig i kampen mot nedläggning. Kyrkan och affärerna var med. Namnunderskrifter från mångfaldigt fler personer än invånare skickades till industriministern. Direktsändningar i radio och TV avlöste varandra. Ändå lades gruvan ned 1992. Sammanfattningsvis tycker Nielsen att de viktigaste orsakerna bakom nedläggningen var produktionsuppehållet under närmare ett år, inga investeringar under flera år och att man tappade 75 procent av leveranserna.³⁹

Berättelsen om Dannemora gruva slutar dock inte här. Sommaren 2005 började man planera för att åter öppna gruvan. Detta på grund av den stora efterfrågan, bland annat från Kina, och de höga världsmarknadspriserna på malm.

Foto: Dannemora Förenings- och hembygdsarkiv

Bild 2. Bilden är tagen 21 november 1991. Sista gruvlaget innan gruvans stängning på väg till arbete. I bilden finns 76 gruvarbetare, varav minst tjugo har finskt bakgrund.

IV TIDIGARE FORSKNING OM KVINNliga GRUVARBETARE

I hela landet

”Upptill, nedtill, på alla sidor och i varje vrå av denna förfärliga fängelschåla glimmade det av ljus, som röjde arbetarnas bistra och orosfyllda anletsdrag. De voro nu i färd med att driva järnbultar in i berget för att få borrhål till sprängningarna. Vi hade knappast hämtat oss från den bestörtning, som gripit oss vid första inträdet i detta helveteshål, förrän vi alldeles inpå ossingo syn på de rysligaste häxskepnader, som väl någon kvinnlig varelse kan uppenbara sig uti. De lyfte sina svaga, flämtande ljuslågor upp i ansiktet på oss och skreko något i våra öron. En av dessa skräckgestalter snappade åt sig en brinnande furuvadsticka och störtade fram till den plats där vi stodo. Hennes ögon voro inflammerade och rinnande, hennes hår hoptovat av smuts, bröstet nakna och slängande, hennes ansikte och hennes ohyggliga skrik sådana, att de icke låta sig beskrivas. Om vi kunde ha hört vad hon sade, skulle vi ändå icke ha förstått en stavelse. Men då flera andra kvinnoskepnader, lika fasaväckande till utseendet, hastigt passerade förbi oss i tumult skyndade mot utgången, började vi fatta, att om vi dröjde längre på vår plats, skulle ödesgudinnan helt säkert avklippa vår livstråd. Ty nu hade släggornas oväsen tystnat, och en väldig salva av sprängskott skulle strax avfyraas.¹⁷”

Kvinnliga gruvarbetare har länge varit ett eftersatt område i den svenska historieforskningen. Under de senaste åren har dock intresset för gruvarbetare ökat bland forskarna. Därmed har även de kvinnliga gruvarbetarna hamnat i fokus.

Håkan Henriksson är en som har forskat i kvinnliga gruvarbetare. Han har forskat i kvinnliga gruvarbetare i Nora bergslag i Örebro län. I de fåtaliga äldre böcker om gruvarbetare som Henriksson refererar till ägnas de kvinnliga gruvarbetarna som mest bara några rader. Henriksson nämner dock två undersökningar från senare tid som behandlar de kvinnliga gruvarbetarna mera utförligt. Den ena är en C-uppsats av Kerstin Berglund där hon har forskat i kvinnliga gruvarbetare i Norbergs bergslag mellan 1870 och 1913. Detta är dock en period då kvinnorna huvudsakligen arbetade med uppgifter ovan jord och inte nere i gruvan. Den andra undersökningen är en publikation, "Jäders bruk" skriven av historikern Anders Floren. Florens teori är, enligt Henriksson, att proletariseringssprocessen drabbade lika mycket kvinnor som män. Före industrialismen hade hushållen utgjort en produktionsenhet där kvinnans situation var mer flexibel. När produktionen effektiviserades drabbade detta främst kvinnor som inte längre kunde kombinera sina dubbla roller med hem- och yrkesarbete.²

Enligt Henriksson finns det flera reseberättelser från 1700-talet där de kvinnliga gruvarbetarna nämns. Ett exempel är citerat ovan av en engelsk mineralog som under sitt besök i Persbergs gruva 1799 hade observerat några gruvpigor i gruvan. 1795 skrev ett svenskt bergsråd under sitt besök vid gruvorna i Hjulsjö bergslag i sina dagboksanteckningar att det mest var kvinnor som arbetare i gruvorna där. Landshövdingen i Örebro nämner 1822 i sin femårsberättelse till kungen att av de cirka 500 gruvarbetarna i Nora bergslag tre fjärdedelar var kvinnor. De flesta källorna pekar på det faktum att kvinnorna arbetade även under jord och med mycket tunga arbetsuppgifter och inte som man kanske vanligtvis har trott med lättare uppgifter ovan jord. Det var först under senare delen av 1800-talet som kvinnorna försvann från underjordarbetet i gruvorna.³

Henrikssons huvudsakliga undersökningsområde är tre gruvfält i Nora bergslag i Örebro län. De tre gruvfälten är Dalkarlsbergs, Stribergs och Pershyttes gruvfält. Han undersöker förekomsten av kvinnliga gruvarbetare i dessa tre gruvfält. Tidsbegränsningen är något diffust presenterad men det förefaller som om undersökningsmaterialet främst kommer från perioden mellan 1600-talet fram till gruvfältens nedläggning mellan åren 1948 och

1967 med tonvikt på 1800-talet. I sin undersökning har Henriksson tittat närmare på arbetsmiljön och vilka uppgifter kvinnorna arbetade med i gruvorna. Henriksson söker också svar på frågor som varför kvinnor användes i gruvarbete och varför de sedan försvann från gruvorna.⁴

Källmaterialet i Henrikssons undersökning utgörs av skriftliga källor som bergmästarrelationer, gruvstämmaprotokoll, husförhörlängder, domböcker, gruvhjonslängder, dagsverksböcker, dödböcker och avräkningsböcker. Från avräkningsböckerna kan man, enligt Henriksson, lätt få separata uppgifter om arbetsprestation och lön för män och kvinnor eftersom uppgifter om män och kvinnor fördes i olika kolumner. Från 1830-talet blev avräkningsböckerna dock mer problematiska att studera eftersom man förde även söner och drängar till samma kolumn som kvinnor. Ett annat problem var tydligen att en del kvinnor hade arbetat som halvhjon med halv lön fram till 1830-talet.⁵ Kanske ett tidigt tecken på deltidssamarbete kvinnor eftersom det endast var kvinnor som arbetade som halvhjon.

Domböckerna är vanligtvis en rik källa för studerandet av befolkningens vardagsliv. Det finns bara ett fall av sedlighetsbrott som Henriksson tar upp. En ogift gruvarbetardotter och en soldat hade haft ett sexuellt förhållande som hade lett till att hon hade fött ett barn. Paret för lönskaläge brukade vanligtvis lova att gifta sig och de fick dessutom betala en mindre bötessumma. Henriksson begränsar sig dock huvudsakligen till utredningar om orsakerna bakom olyckorna i gruvorna. Med dessa utredningar ville man kunna utesluta att ingen med vårdslöshet hade orsakat olyckan.

Av det undersökta materialet framgår att männen var mer olycksdrabbade än kvinnorna. Som orsak anger Henriksson att kvinnorna inte deltog i alla arbeten i gruvan. Henriksson motsäger sig dock själv när han säger att det mest var män som föll ner från de hala stegarna för att de rusade för snabbt uppför dem. Dessa stegar kunde hänga ett hundratal meter rakt ner utan viloplats. De flesta olyckorna för kvinnor gällde fall ner i gruvan och ledde alltid till döden. Andra mer förekommande olyckor var fallande sten, verktyg och i vissa fall även att hela uppföringskistan föll ner. Vanligtvis klarade sig kvinnorna från dessa olyckor med skador men

i ett av fallen dog kvinnan. Ras var också en vanligt förekommande händelse i gruvorna där kvinnorna klarade sig med att antingen förlora en kroppsdel eller att få den krossad. I ett fall mister en kvinna ett ben men får ett träben och är tillbaka två år senare på jobbet ovan jord. Det finns också tecken på att kvinnor även var inblandade i sprängningsarbeten. I ett sammanhang nämns att en kvinna skadades av en medhavd sprängladdning.⁶

Under 1700-talet var malmbrytning fortfarande säsongsbetonad och ägde rum mellan maj och september eftersom det var svårt att hålla de öppna gruvorna rent från snö och is under vintern. Dock utfördes en del byggnadsarbeten även vintertid, huvudsakligen av män. Från 1860-talet övergick man till åretruntbrytning och på 1870-talet blev skiftgång vanligt. Under somrarna hade man minst en vecka ledig för höbärgning.⁷ Enligt Henriksson var merparten av gruvarbetarna fram till senare delen av 1800-talet kvinnor. Vid borrrningen var det oftast kvinnan som vred borren medan en eller två män slog på den. När enmansborrrning infördes på 1800-talet kunde även en del kvinnor utföra detta arbete.

Kvinnorna deltog i tillmakningen och pallbrytningen, då man bröt berg i avsatser. Kvinnor som deltog i brytningen av gruvgångarna eller så kallad ortdrivning var sällsynta. Andra vanliga sysslor för kvinnor i gruvorna var sovring, ilastning och frambärandet av malmen från arbetsrummet till uppfodringsrummet. Frambärandet kunde ske antingen på bårar eller med hjälp av tråkärror. Kärorna var tunga på grund av järnskodda hjul och det var svårt att balansera dem på blöta plankgångar. Med bårn fick kvinnorna ibland hjälp av en yngling.

Arbetet ovan jord utfördes oftast i tvåmannalag som vanligen bestod av en man och en kvinna. Uppgifterna ovan jord kunde vara skrädning, vägning av malmen, mullplockning, malmvaskning eller passning av uppfodringskistan. Vid Stribergrs gruvfält kunde kvinnorna även arbeta som gruvsmedsdrängar. Gruvsmedsdrängens uppgift var att värma borrharna åt smeden som sedan vässade dem. Utöver gruvarbete arbetade kvinnorna också med körningar och skogsarbete. Malmen skulle köras bort från gruvan och ved behövdes till tillmakning.⁸

Mellan 60 och 72 procent av de kvinnorna som arbetade vid Nora bergslags gruvor var hustrur till gruvarbetare eller andra män som hade yrken som hade anknytning till gruvdrift. Cirka tio procent var änkor till gruvarbetare. De övriga kvinnliga gruvhjonerna var antingen döttrar eller pigor till gruvarbetare. Sedan 1753 var det förbjudet för gruvfogdarnas hustrur att arbeta i gruvor. I källmaterialet återfinns dock några gruvarbetande fogdehustrur ända in på 1800-talet. Därmed kan man, enligt Henriksson, dra slutsatsen att det inte bara var de fattigas hustrur som arbetade i gruvorna. Det vanligaste var att familjemedlemmar arbetade i tvåmanna arbetslag. Män arbetade med sina hustrur, änkor arbetade med sina söner, pigor och drängar som hade samma arbetsgivare arbetade tillsammans.⁹

Nora bergslag hade många gruvdelägare. Dessa delägare skickade dagsverksarbetare till gruvan i proportion till sina respektive andelar i gruvan. Dessa dagsverksarbetare kunde vara gruvdelägaren själv, någon i hans familj, någon av hans tjänstefolk eller en person som anställdes speciellt för detta ändamål. Dagsverksarbetarnas lön betalades antingen in natura eller i pengar av gruvdelägaren. Gruvarbetarna formade ett så kallat betingslag där alla lagmedlemmar fick en kollektiv lön efter den brutna malmens vikt. Vinsten från arbetet delades lika mellan alla män och kvinnor som var med i laget. Betingslaget fick dock själv betala för materialet som användes vid brytningen som till exempel krut och kol. De verktyg som gruvarbetaren behövde, exempelvis borrh och slägga, fick han bekosta själv.

Fram till cirka mitten av 1800-talet fick kvinnor och män samma lön för dagsverksarbeten. Efter det individuella betingssystemets införande under senare hälften av 1800-talet fick kvinnor lägre lön än män för samma arbete. Lönen till gifta gruvarbetare och deras söner och döttrar betalades till hushållet och inte till enskild person. Bara till änkor utbetalades lönen direkt till dem själva. Detta lönebetalningssystem var dominerande så länge hushållen utgjorde ett arbetslag. För byggnadsarbeten som utfördes på vintertid mellan januari och mars fick männen högre dagsverkslön än kvinnorna. Detta arbete gjordes huvudsakligen av män. Därmed drar Henriksson den slutsatsen att kvinnor fick olika lön för sommar och vinterdagsverksarbeten.¹⁰

Den viktigaste förklaringen till det stora antalet kvinnor i gruvarbete var, enligt Henriksson, brist på arbetskraft. Det rädde brist på män bland annat på grund av de många krigen. Innan malmbrytningen blev åretruntarbete krävdes mycket arbetskraft under den korta men intensiva sommarperioden. Då kunde gruvorna dra nytta av den befintliga arbetskraftsreserven i form av kvinnor och barn. En tredje, mer diffust presenterad teori av Henriksson är att de få männen krävde mer betalt, och härigenom utgjorde barnen och kvinnorna en billigare arbetskraft. Detta utvecklas dock inte vidare i hans undersökning.¹¹

Som redan tidigare har nämnts försvann de flesta kvinnorna från underjordsarbete i gruvorna under senare hälften av 1800-talet. Till detta finns flera orsaker som samverkade enligt Henrikson. För det första ökade befolkningen bland annat genom att barnadödligheten minskade. Samtidigt professionaliserades gruvarbetet genom att det blev åretruntarbete, ett yrke. Med effektiviseringen av arbetet kunde man minska antalet anställda. Arbetstempot ökade och yngre starka män slog ut kvinnorna. De högre lönerna och sönernas inträde i gruvorna kompenserade för bortfallet av kvinnornas löner. Där hushållen tidigare hade format en arbetslag tillsammans specialiserades de olika momenten i arbetet genom att man kunde bli t.ex. borrhare eller lastare.

Gruvbolagen ville ha en fast grupp av arbetare i närheten av gruvan och satsade på byggandet av bostäder. Samtidigt pågick en moralisk diskussion i samhället om kvinnans roll i gruvsamhällen. Hushållen som tidigare hade varit en produktionsenhet delades i en manlig löne- och en kvinnlig hemarbetsdel. Från att tidigare ha varit ett kvinnodominerat yrke blev gruvarbetet en manlig syssla.¹²

När man talar om kvinnor är det kanske inte helt främmande att också tänka på barnen. Som även Henriksson konstaterar att om det är mycket litet forskat i gruvkvinnornas liv så är forskningsläget ännu sämre gällande gruvarbetarbarnen. I sin undersökning har han hittat några spår även om barn och barnafödande. Gravida gruvarbetarkvinnor arbetade vanligtvis nära in på barnets födelse i gruvan. Enligt en läkarens anteckningar från 1835 kunde den gravida kvinnan arbeta kvar nere i gruvan tills hon kände de första värkarna. Då klättrade hon upp alla de långa stegen och födde barnet på gruvtorget. Därefter bar hon hem barnet och stannade

där tills hon hade blivit kyrktagen, inte för att hon skulle ha behövt det men på grund av gammal sedvänja. Detta styrks av en annan berättelse från 1836 då en kvinna efter ett ras i gruvan får ett ben avslaget och därefter föder ett dött barn. Än sämre gick det för en kvinna som dödades i ett gruvras 1830 och 40 år senare återfanns. Då konstaterades att hon hade varit höggravid. Det positiva i detta sammanhang var tydligen att födslarna blev lättare troligen på grund av det hårda arbetet.

När barnen fötts tog man de minsta med sig till gruvan. 1740 förbjöds dock detta. Att barn även fortsättningsvis vistades i närheten av gruvan framgår av de många rapporterna om barn som hade fallit ner i gruvan och dött. Dibarn tog man med sig även efter förbudet. De litet äldre barnen kunde eventuellt hjälpa sina föräldrar med lättare arbeten ovan jord. Gruvarbetare kunde barnen bli mellan 13 och 16 års ålder beroende på deras individuella utveckling. I vissa fall talas det om så unga barn som tioåringar i ovan jord arbetet. En del barn fick på olika sätt ta hand om familjens kreatur. Ibland läste man in barnen hemma och ibland kunde de äldre släktingarna ta hand om dem. På 1800-talet började man uppmärksamma barnens situation och en del skolor startades.¹³

I Dannemora

Väldigt litet är skrivet om gruvarbetarkvinnor i Dannemora gruva. En mindre undersökning om gruvarbetarkvinnor under 1600- till 1800-talet i Dannemora är gjord av Lena Sandberg Gustavsson. Under en folkskolekurs anordnad i Lövsta bruk har hon forskat i dessa kvinnors öden. Som källmaterial för detta arbete har hon använt bland annat olika bergstingsprotokoll från 1600- och 1700-talen. Dessutom har hon studerat 1745 års dödsbok och 1692 års Grufvebok för Dannemora. Utöver detta svårlästa källmaterial har hon inhämtat ytterligare kunskaper från tidigare i ämnet tryckta böcker. I sitt arbete har Sandberg Gustavsson undersökt vilka kvinnor som arbetade i Dannemora gruva, vilka arbetsuppgifter de arbetade med och vad de fick för lön för sitt arbete.

Enligt Sandberg Gustavsson arbetade kvinnorna vid Dannemora gruva från 1600- till och med 1800-talet bland annat med lastning, borrhning, urskiljning av malm, uppfordning av vatten och malm. De arbetade också med hästvindarna och med körning av ved och malm. En speciell kategori kvinnor vid Dannemora gruva utgjorde roddarkvinnorna, som på prämar rodde malm från Dannemora till Kungstomta och Wattholma nedför Fyrisån. Dessa kvinnor var ofta ensamstående. Även i Dannemora var kvinnorna som arbetade i gruvan ofta antingen änkor efter gruvdrängar eller gifta kvinnor som arbetade tillsammans med sina barn. Ensamstående kvinnor och unga pigor var vanligt förekommande i Sandberg Gustavsson undersökningsmaterial. Sandberg Gustavsson har också hittat visst belägg för att även barn arbetade i gruvan bland annat med urskiljning av malm eller som skräddare.

Till ensamstående kvinnor och änkor utbetalades lönen direkt till dem själva medan barnens och de gifta kvinnornas lön gick till det gemensamma hushållet. Det framgår inte tydligt av Sandberg Gustavssons undersökning i vilken form kvinnorna i Dannemora fick lönen utbetald. Källorna från 1676 berättar att arbetarna själva fick välja om de ville ha lön i varor eller pengar. Hon nämner också att många istället för pengar valde in natura utbetalningar från Dannemoras "gatubod" i form av strömming, salt, smör eller spannmål. Sandberg Gustavsson nämner också att änkor 1751 fick

underhåll i pengar. Sandberg Gustavsson tar i sin undersökning även upp de fattigas situation. Av hennes källor framgår att fattigvårdens stöd till bruksarbetarna var frikostigare än till gruvarbetarna. Arbetarna vid bruken fick bo kvar i sina hem medan gruvarbetarna hänvisades till fattighuset.

Vid en konflikt 1726 avseende förändrade arbetsmetoder var 22 arbetare inblandade varav åtta var kvinnor. Av dessa var två hustrur, två änkor och fyra ogifta kvinnor. Sandberg Gustavsson redogör vidare för en dansk författares besök i Dannemora gruva 1812. Christian Molbech tog den sedvanliga turen med tunnan ner till gruvan och klättrade också ner för stegen. Han berättar att det rädde "snö och köld" nere i gruvan trots att det var sommar. Nere i gruvan hade folk tänt eld för att värma sig och klockan tolv varje dag sprängdes det i gruvan. Det fanns då 350 arbetare i gruvan och många av dem var kvinnor.

Flera författare nämner kort de kvinnliga arbetarna i Dannemora gruva. En av dem är Rydberg som ofta refererar till olika besök i gruvan. Mellan 1715 och 1720 hade en Seigneur A. de la Motraye besökt gruvan och sett "fler kvinnor än män, sysselsatta med att bränna och sönderslå malmen och lasta den i uppfordningsverkets korgar".¹⁴ En fransk metallurg noterade under sitt besök i gruvan 1769 mellan 270 och 280 arbetare i gruvan, "män kvinnor och flickor".¹⁵ En annan fransman skriver i ett resebrev från 1807 hur han under sitt besök var förvånad över de kvinnliga gruvarbetarna som under nedfärden till gruvan stickade som om de hade varit hemma. Nedfärden tog cirka 9 minuter.¹⁶

Wahlund skriver att vid bergstinget 1697 klagar gruvfogden Löfman att "Äfven qvinnor användes vid grufarbetet... att det vore svårt att bekomma arbetare serledes vid andtiden, derföre finnes nu här i arbetet mycket mera qvinfolk än eljest vanligt varit, med vilka man i brist af manfolk sig måste betjena".¹⁷ Även Henriksson har försökt undersöka hur vanligt det var med kvinnliga gruvarbetare i övriga Sverige. Han har gått igenom dödsolyckor i Dannemora mellan 1749 och 1801. Av hans statistik framgår att 80 % män och 20 % kvinnor var inblandade i olyckorna. Som han själv konstaterar är den här statistiken ytterst osäker men visar ändå att det fanns kvinnliga gruvarbetare även i Dannemora.¹⁸

När Geijerstam 1897 besökte Dannemora och andra gruvor i Bergslagen blev han mycket imponerad av kvinnorna i Dannemora. I sin bok jämför han Dannemoras gruvarbetare både med andra gruvarbetare och med industriarbetare i Stockholm. Enligt Geijerstams jämförelse var det fattigare i Stockholm. På landet lever man enligt honom bättre enligt honom och i Dannemora var det bättre än på andra gruvorter på grund av det patriarkaliska systemet som hade ett gott inflytande på arbetaren. Även nykterhetsrörelsen och dannemorakvinnorna spelade en viktig roll och bidrog till den bättre situationen i Dannemora. Enligt Geijerstam "är det i Dannemora kvinnans förtjänst att hemmet fått det utseende, som de städse visa besökaren".¹⁹ I Dannemora är kvinnan också, enligt Geijerstam, ett bättre stöd för männen än i Stockholm när det gäller att hålla familjens ekonomi på fötter. Detta skedde inte genom arbetet i gruvan som hon tidigare hade gjort utan genom det utmärkta arbetet i hemmet. Och "ingenstädes har jag sett deras arbete inomhus bära sådana frukter som just vid Dannemora".²⁰

Sedan följer en lång, rent lyrisk lista över alla de arbetsuppgifter dannemorakvinnorna utförde. Utöver att de tog hand om husliga sysslor höll de männen och barnen hela och rena, och de var även duktiga på att väva, spinna och sy. Förutom de husliga sysslorna tog dannemorakvinnorna också hand om husdjurens skötsel samt hämtade matvaror och andra förnödenheter ibland långt ifrån hemmet. Utan att ha ett arbete utanför hemmet kunde kvinnorna i Dannemora genom sin duktighet således bidra till familjens uppehälle. Kvinnorna i Dannemora var enligt Geijerstam arbetsamma, plikttrogna och omtänksamma och hade ett gott förstånd.²¹

Geijerstam hade också besökt gratialisterna som han kallade "Den mörkaste punkten i Dannemora grufarbetareförhållanden". Under sitt besök träffade han två kvinnor, den ena en änka och den andra en sjuttioårig före detta gruvarbetardräng. Den sjuttioåriga kvinnan var ogift och hade först varit "ute och tjenat" men sedan börjat arbeta vid gruvan och "dragit vagnen". Hon hade först bott hos olika släktingar men slutligen hamnat i fattighus.²²

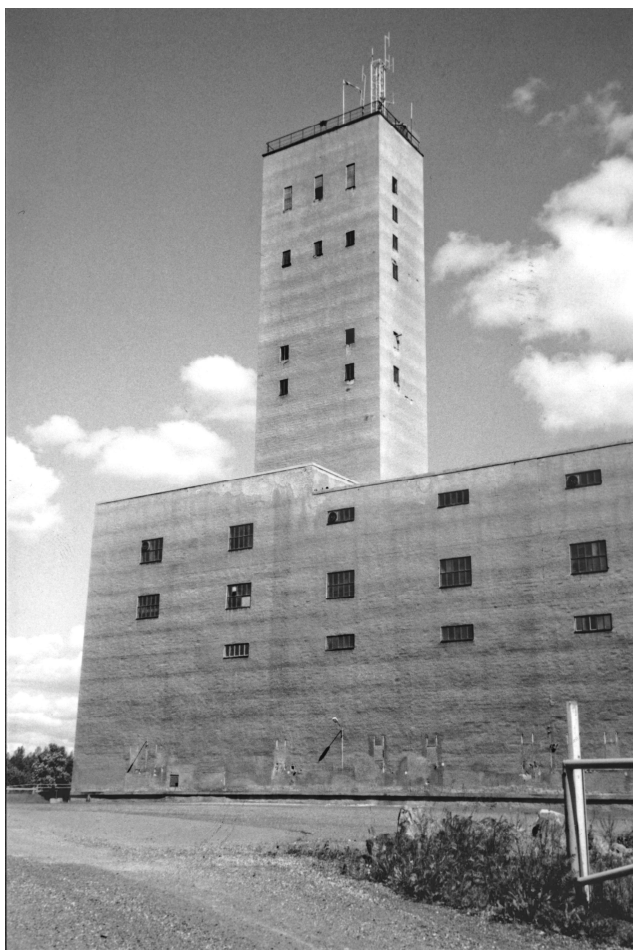

Foto: Nadia Tammi RsA/SvA

Bild 3. Gruvlaven i Dannemora stod färdigt 1952. Den är 70 meter hög och sammanbyggd med sovrings- och anrikningsverk. Här arbetade de finska kvinnorna mellan 1972 och 1992.

V DE FINSKA KVINNORNA VID DANNEMORA GRUVA

Under åren 1972-1992 arbetade totalt tretton kvinnor vid Dannemora gruva. Av dessa var två svenskor. De övriga elva var finsskor.

En av svenskorerna arbetade som hisskötare. Hon är inte längre i livet (avlidet i cancer). Den andra svenska kvinnan arbetade både som hisskötare och maskinförare vid avskiljningsverket. Hennes vistelseort är idag okänd. Eftersom undersökningen i första hand är inriktad på de finska kvinnorna har inga försök gjorts att inhämta närmare information om de svenska kvinnorna.

Av de finska kvinnorna arbetade fem som gruvarbetare, två som grovstäderskor i gruvan och tre som "vanliga" städerskor i övriga utrymmen samt en som hisskötare. Tre av de finska kvinnorna har dött i cancer och en lever som senildement. En av kvinnorna har flyttat tillbaka till Finland.

Uppgifterna i kapitlet har inhämtats med hjälp av intervjuer baserade på enkätfrågor. Fakta avseende de avlidna kvinnorna har fått fram via de andra kvinnornas berättelser. Dessa har visat sig vara samstämmiga. Eftersom kvinnorna har önskat vara anonyma har namnen utgått och ersatts med fingerade namn. Två av intervjuerna återges nästan i deras helhet för att bättre illustrera arbetet som grovstäderska respektive gruvarbetare.

INTERVJUERNA

Hisskötaren

Enligt en telefonintervju den 13 februari 2006 är kvinnan född 1929, änka och ålderspensionär. Hennes föräldrar drev småjordbruk i Lohja, varifrån hon kommer. Lohja ligger i södra Finland. Hon hade åtta syskon. Efter folkskolan fortsatte hon i mellanskolan och hade även påbörjat en utbildning vid yrkesskolan när kriget kom emellan. Före flytten till Sverige arbetade hon som sjukvårdsbiträde i Finland.

Som orsak för flytten till Sverige anger hon att bekanta till mannen hade kontaktat honom och föreslagit att familjen skulle flytta till Sverige. Till sist kom de och hämtade honom. Paret var då gifta, och kvinnan säger sig ha varit i 20-årsåldern. Först hamnade de i Sörvik men flyttade senare till Östhammars kommun där båda fick arbete, hon som sjukvårdsbiträde vid Östhammars sjukhus och han vid Öregrundsväret. Sedan de köpt ett lantställe i Film sade båda upp sig från sina respektive arbetsplatser.

Film ligger nära Dannemora gruva, och därifrån ringde de hem till kvinnan och frågade om hon ville arbeta vid gruvan. Hon vill gärna poängtera att hon aldrig har varit arbetslös. Eftersom hon ville ha någon form av sysselsättning utanför hemmet accepterade hon erbjudandet. Hon arbetade som hisskötare vid Dannemora gruva i över tio år. Hon slutade i gruvan 1988 då hon blev sjuk. Hon genomgick flera invärtes operationer och lider av svår astma. Dessa problem hade hon inte före sitt arbete i gruvan.

Själv funderar hon över om alla de elektriska ledningarna i hennes lilla arbetsrum kan ha bidragit till hennes nuvarande problem. Hissen hölls noggrant ren från dammet och dammängden mättes ofta. För övrigt säger hon att hon trivdes bra. Hon tyckte att både lönen och arbetet var bra. Varken hennes man eller son arbetade i gruvan.

Inga svenska kvinnor ville, enligt henne, arbeta i gruvan. De behövde det inte heller, säger hon, eftersom de kunde svenska och därför kunde få andra arbeten.

Städerskorna

Eva Städade omklädningsrummen. Hon drabbades av både lever- och bröstcancer. Hon avled vid 45 års ålder. Både hon och hennes man kom från Isojoki. Isojoki ligger i närheten av Wasa. Hennes man, som likaledes har dött i cancer, arbetade också i gruvan.

Helena: Städade både på kontoret och i omklädningsrummen. Hon kom till Sverige som krigsbarn och återvände aldrig till Finland. Mannen arbetade som gruvarbetare.

Birgitta: Städade i kvinnornas omklädningsrum och ansvarade för förrådet. Det var hon som delade ut handdukar, tvål och nya arbetskläder till arbetarna. Enligt uppgift arbetade hon dock inte länge vid gruvan. Även mannen arbetade i gruvan. De flyttade från Siikainen, som ligger i närheten av Björneborg i sydvästra Finland. Hennes föräldrar hade 13 barn varav fem emigrerade till Dannemora i Sverige.

Grovstäderskorna

Kerstin: Arbetade som grovstäderska längst ner i insorteringsverket, Hon är född 1928. Lever idag som senildement på kommunens närsjukhus. Hennes arbete var mycket tungt; hon spolade bort sand med vatten. Hon arbetade vid gruvan i många år. Hennes man arbetade också vid gruvan som arbetsledare.

Kaarina:

F. När är ni född?

S. 1928. Nu i maj fyller jag 77 år.

F. Och vad är ert civilstånd?

S. Jag är änka.

F. Hade ni förtidsperson innan ni blev ålderspensionär?

S. Nej, jag har aldrig haft förtidspension.

F. Så ni fortsatte att arbeta fram till pensionsåldern?

S. Nja, jag arbetade som städerska i en skola i Storvreta och därifrån kunde man pensionera sig redan vid 63 års ålder.

F. Och er familj, ni hade man och fyra barn?

S. Fem barn. Fyra pojkar och en flicka.

F. Varifrån i Finland kommer ni?

S. Du kan säga att jag kommer från "granna Karelen". Min mammas födelsehem låg på den ryska sidan av gränsen, på Ladogas stränder. Pappa kommer från Simpele. Jag kommer från Parikkala.

F. Så ni flyttade till Parikkala. Ligger inte Parikkala i Ryssland?

S. Delvis, men det finns också en del på den här sidan.

F. Så ni flyttade eftersom ni blev tvungna att flytta. Vart flyttade ni sedan?

S. Stegvis. Vi hade tidigare bott i Hiitola som ligger i Viborgs län i Karelen. Därifrån flyttade vi så sakteliga till pappas hemtrakter i Simpele. De första skolåren gick jag i skola i Parikkala, därefter några år i Simpele och sedan var det några år när jag inte alls gick i skolan på grund av kriget.

F. Och föräldrarna, vad arbetade de med?

S. De var småjordbrukare.

F. Hur många syskon hade ni?

S. Jag hade fyra syskon.

F. Hur gick det med skolgången sedan, gick ni i folkskolan eller...?

S. Jag gick igenom folkskolan, inget annat.

F. Arbetade ni med något i Finland?

S. Jag arbetade inte speciellt mycket innan jag gifte mig.

F. Hur gammal var ni när ni gifte er?

S. 26 år.

F. Så ni gifte er i Finland?

S. Ja.

F. På sätt och vis var ni hemmafru?

S. Ja, jag var hemma med barnen och min man arbetade.

F. Och när bestämde ni er för att åka till Sverige?

S. Nå, min man var krigsbarn och han hade varit här redan flera gånger och hans syster bodde här.

F. Så er man hade redan tidigare band hit.

S. Ja, det hade han. Han hade varit här, och när han lämnade sina fosterföräldrar åkte han till Finland, för i Finland hade man sagt att de skulle klara honom i skolan, men det gjorde de inte. Vartannat ord på finska och vartannat på svenska. Då åkte han tillbaka hit igen och sedan var han i Katrineholm. Och där hade han redan ett självständigt arbete.

F. Och så träffade ni varandra i Finland.

S. Ja, och gifte oss.

F. Och sedan bestämde ni tillsammans att bosätta er i Sverige.

S. Ja, han arbetade redan här i en annan gruva, vad den nu hette, men började sedan i Dannemora gruva. Och då flyttade vi hit 1970.

F. Så ni och barnen bodde till att börja med i Finland och han fick arbete här.

S. Ja, han arbetade här.

F. Fick han inget arbete i Finland?

S. Han frågade inte ens, han hade arbetat i Outokumpu gruva tidigare. Och det var från Outokumpu som vi flyttade hit den första juni 1970. Nu i juni blir det 35 år som vi har bott här.

F. Och från Finland flyttade ni direkt hit till Dannemora?

S. Ja, till ett av de stora trähusen som ligger nära gruvan. De var fodrade med asbestskivor. Nr 8 och 10. Vi bodde i 10:an.

F. Om vi nu skulle komma till vad ni arbetade med.

S. Nå, i början gjorde jag ingenting eftersom yngsta pojken bara var två år. Så jag var en kort tid hemma, inte ett helt år. Sedan började jag arbeta vid en städfirma i Uppsala. Vi var flera fruar från Dannemora som arbetade där. De andra fruarna bad mig att följa med. Och det gjorde jag. Grannfrun, som också hade en liten pojke, såg efter min yngsta.

F. Och där behövde man inga språkkunskaper.

S. Nej, inte det.

F. Så genom bekanta fick ni arbete.

S. Jo.

F. Hur länge arbetade ni i Uppsala innan ni började i gruvan?

S. Jag var där ..., kan inte riktigt komma ihåg, men det står i papperen. Några år bara, sedan började jag i gruvan.

F. Ja, det är inte så noga med det.

S. Ja, jag var där flera år och sedan fick jag börja i gruvan, just där på "värket". Men sedan sa en finsk fru att nu slutar du och vi går tillbaka till Uppsala. Och det gjorde vi.

F. Hur länge arbetade ni i gruvan?

S. Mellan 15 augusti 1973 och 9 februari 1977.

F. Vad arbetade ni med i gruvan?

S. Jag sopade. Jag sopade i de tre översta våningarna där de finska kvinnorna satt vid bandet, i 51:an. Där började jag sopa varje morgon. Sedan var det 44:an och 42:an. Alltid tre våningar. Alla stenar bort, rent blev det. Och sedan fanns den där "skrubben" som man skulle rengöra. Jag gjorde den ren fast det var många som tyckte att man inte skulle gå in där. Men eftersom det var en del av arbetet så gjorde jag det. Jag hade de där öronskydden, hjälmen och munskyddet på hela tiden. Jag vet att alla inte hade dem, men när det var hörseltest kom det fram om man inte hade följt reglerna. Och sedan den där Petterson, som var skyddsombud, han lät mig med jämna mellanrum gå runt med en dammkapsel, som hade både selen och elmätare. Vi brukade skratta åt att nu kommer du för att spänna fast mig igen.

F. Vad var det för mätningar?

S. De mätte damm inne i gruvan.

F. Städade ni även i toaletter och i omklädningsrummen?

S. Nej, de tillhörde inte oss. Det var en annan finsk fru som gjorde det. Hon är död nu.

F. Det hade varit lite lättare arbete.

S. Jo, men det var inte heller så rent. Men där fick man ju använda vatten.

F. De där tre våningarna, fanns det band i alla dem?

S. Ja, i alla tre våningarna. Banden förde stora stenar nerifrån gruvan förbi de finska kvinnorna som satt där med en äldre svensk farbror. Man fick samla all smuts som kom nerifrån gruvan. De stora stenarna krossades till mindre och sedan åkte de på banden vidare igen.

F. Vad var det där för en "skrub" som du nämnde tidigare?

S. Det fanns på 44:an. Där samlades jättemycket damm, damm fanns det ju överallt men just där samlades det speciellt mycket. (I ett senare samtal kom vi fram till att det var ett litet rum utan några som helst ventilationsluckor. Det var troligen därför det samlades så mycket damm där. ff anm.)

F. Vad gjorde man där?

S. Jag vet inte varifrån det kom, vi såg aldrig varifrån det kom.

F. Var det någon som jobbade där?

S. Nej, det var det inte. Jag rengjorde den när det hade blivit fullt med damm.

F. Vad hade det för funktion?

S. Jag visste inte vad det hade för funktion och fick aldrig veta det heller. Men även herrarna som gick runt där och tittade skrattade, även gruvfogden. Vi var så dammiga när vi skulle gå på lunch. Fogden klappade även min rygg ren. Ja, det fanns även artiga män där, visst, men inte alla. Det var väl något som gjorde att dammet samlades där, och vi sopade. Skyffel och borste, jag skrattade för jag fick gå till förrådet många gånger för att hämta en ny stålborste. Den gamla var så sliten att bara träet fanns kvar. Med en sådan kan man ju inte jobba.

F. Vad gjorde ni sedan när ni slutade vid gruvan?

S. Jag började åter arbeta åt samma städfirma i Uppsala som tidigare. Fast jag arbetade inte där så länge för en svensk fru sa att det fanns en plats ledig vid Årentuna skola. Hon tyckte att vi skulle gå och fråga om platsen. Och det gjorde vi. Och fick börja direkt.

F. Ni gick aldrig tillbaka till gruvan?

S. Nej, när vi gick från gruvan så återvände vi inte dit. Jag arbetade tolv och ett halvt år i skolan tills jag pensionerade mig. Där var det trevligt.

F. Inte så dammigt som i gruvan?

S. Nej, det var inte dammigt, men annars var det smutsigt. Men där fanns det maskiner som man kunde tvätta med och andra hjälpmedel.

F. Arbetade någon annan i familjen i gruvan?

S. Inte min dotter och min yngsta son men alla vi andra, tre söner, min man och jag.

F. Arbetade de andra kvar i gruvan tills den stängdes?

S. Nej, den äldsta sonen slutade där och började arbeta hos en borrhningsfirma i Uppsala. Han fick åka runt mycket, under flera år. Sedan började han studera och läste till gruvingenjör och arbetar nu vid Forsmark.

F. Och de två andra sönerna?

S. Den ena pojken var sjuklig, han hade en tumör i huvudet. Men nu har han gått på datalinjen i Stockholm. Den andra pojken arbetade på lager i gruvan men är nu busschaufför. Han har kört buss i årtionden.

F. Men sade ni inte att en av pojkarna kontrollerade luften i gruvan?

S. Nej, nej, det var en svensk. Min son (sonen med tumör) brukade följa med två svenska män som gick där i tunnlarna, troligen mätte de luft. De gick även fram till silverfältet, men det var stängt, så de kunde inte komma dit. Annars hade de gjort det.

F. Ja just det, det har även funnits silver där tidigare.

S. Det finns silver där, men det ligger långt nere i djupet.

F. Man får inte röra det?

S. Nej, eftersom alla tunnlarna som leder dit är stängda. Fast min son gick mycket med herrarna där under jorden. Min äldsta son fick använda alla maskiner som fanns i gruvan.

F. Så han var maskinförare?

S. Jo, han lastade under jorden och senare gick han en kranförarkurs.

F. Jag hörde från gruvarbeterskan att när det kom stora stenar eller rälsbitar så fick de gå och hämta hjälp från finska män nerifrån gruvan. Men sedan berättade hon att det fanns svenska män som arbetade ovan jord. Varför hjälpe inte dessa till?

S. Nej, de var inte där. Det var andra som visste vad man skulle göra, för ibland var man tvungen att spränga.

F. Där på bandet?

S. Ja, man var tvungen att spränga eftersom det kom så stora stenar, järn och allt möjligt. Man var ju tvungen att få bort dem.

F. Så man var tvungen att hämta hjälp för att få bort stenarna.

S. Ja.

F. Så ingen orkade lyfta dem, så man sprängde dem där.

S. Ja, så var det.

F. Vad gjorde de svenska männen där uppe då?

S. De använde maskinerna på alla de tre våningarna och underhöll dem. Och ibland var man tvungen att hämta stödpersonal från verkstaden när banden fastnade. När det gick in järn och annat så stannade maskinerna. Då föll alla stenar från bandet ner på golvet och det fick man sedan många gånger sopa och skyffla.

F. Men ni arbetade väl inte med de uppgifterna.

S. Nej, just det. Och sedan dammsög jag rören som gick ovanför banden. Jag dammsög och dammsög men ibland var det så dåligt med luft. För att kunna fortsätta med dammsugandet var jag många gånger tvungen att säga att "nu finns det ingen luft, nu går det inte, jag kvävs". Det var verkligen ett vilt bestyr.

F. Så det var bra att ni kom därifrån.

S. Jo, så sade även en av maskinförarna som arbetade där. En dag då jag började arbetet på 42:an stod han där vid väggen och tittade och tittade. Då tänkte jag för mig själv att snart får du av borsten, men han sa att han tittade hur kvinnofolk utför snyggt arbete på ett sådant här ställe. Sedan när jag hade sagt upp mig därifrån sa han "gudskelov, det här är ingen arbetsplats för kvinnor". Så tänkte han.

F. Och ändå arbetade kvinnor där.

S. Javisst.

F. De här banden som gick i tre våningar, fanns det kvinnor som arbetade där på alla våningarna eller fanns det i någon våning även män?

S. Självklart att det fanns män i alla våningarna som arbetade där. De gick runt och kontrollerade att maskinerna fungerade i alla sektioner och att de var i gott skick.

F. Var ni med i fackföreningen?

S. Ja, det var jag.

F. Var ni aktiv i den?

S. Jag gick på en kurs i svenska men bara delvis. Detta berodde på att jag slutade vid gruvan och började i Uppsala igen.

F. Anordnade gruvan gemensamma fester eller liknande?

S. Javisst, på sommaren. Då var det servering och sportklubbar och man anordnade besök i gruvan. Där gruvan hade öppen ingång kunde man åka med buss ner under jorden. Så allt möjligt var det.

F. Hur var det med bostaden?

S. Vi bodde i början i gruvans bostad. Sedan köpte vi ett hus.

F. Så ni bodde inte i asbesthusen så länge. Hur fick ni veta att det fanns asbest i väggarna?

S. Men sådant syns ju, det var asbestskivor som de var fodrade med.

F. Men det är ju farligt!

S. Javisst.

F. Jag tänkte fråga en gång till om de där banden, gick de inne eller ute?

S. Inne.

F. Jag tänkte bara att på vintern hade det ju varit väldigt kallt?

S. Joo, ingen hade klarat av det. Man skulle ha haft så mycket på sig att man inte hade orkat arbeta.

F. Enligt gruvarbeterskan fick ni arbetskläderna, och overallen var av väldigt tunt tyg.

S. Jo, det var den.

F. Hade kvinnorna något annat än underkläderna på sig under overallen?

S. Man hade förstås något lite tjockare under och sedan hade vi gruvstövlar och på somrarna hade vi träskor.

F. Är de något annat som ni skulle vilja berätta?

S. Jo, när vi kom till Dannemora så vi flyttade vi in i lilla Helsingfors, där vi hade vår första bostad här (en del av gruvans bostadshus uppkallades efter finska städer på grund av att det bodde så många finländare i dem. ff anm.). Det tog ett halvt år för mig att vänja mig vid det svenska klimatet, det var för varmt här. Det var inte som i ”det eländiga Karelen”. Mitt huvud kändes så tungt hela tiden.

F. Vad tyckte ni om bostaden och dess omgivning?

S. Bostaden hade ingen bastu och det fanns ingen tvättstuga heller. Man fick köpa en egen tvättmaskin och torka tvätten ute. På vintern hade man tvättlinor uppe på vinden.

F. Och bastun?

S. Bastun fanns vid gruvan. Det fanns inget annat. Man fick boka tiden och vänta utanför när de andra kom ut. Dit gick både finska och svenska gruvarbetarfamiljer.

Gruvarbetskorna

Leena: Avliden i cancer vid 40 års ålder. Kom ursprungligen från östra Finland. Det sägs att hennes far hade varit kapten i en av Saima-båtarna. Hon efterlämnade en dotter som togs om hand av släktingarna.

Riitta: Född 1950 i Haapajärvi i norra Finland. Lever idag som förtidspensionär på grund av reumatism och ryggproblem. Efter genomgången folkskola emigrerade hon, tillsammans med en väninna, till Sverige. Flickorna var 16 år gamla när de kom hit. Den första arbetsplatsen hade de i Uppsala som sömmerskor. När hon var 33 år började hon arbeta i gruvan. Som motiv anger hon att hon behövde pengar, inte kunde svenska och att resan till Uppsala var lång. När barnen var små var det bra att ha kort restid till arbetet, och gruvan låg nära. Hon arbetade sju år i gruvan. På grund av ryggproblemen var hon tvungen att sluta. Sedan dess har hon inte arbetat. Även hennes man arbetade vid gruvan.

Liisa: Intervjuades i juni 2005. Hon avled i leukemi i januari 2006. Kvinnan var född 1937, skild och hade varit förtidspensionär sedan gruvan stängdes 1992. När hon kom till Sverige hade hon kronisk hosta och snuva. Dessutom led hon av svår astma och reumatism. Under åren hade hon överlevt tre olika cancertyper; bland annat opererades hon för bröstcancer under hösten 2005.

Kvinnan var fosterbarn, hade gått i mellanskola och kom från Varkaus. Varkaus ligger i närheten av Uleåborg. Både hon och mannen hade ett arbete i Finland. Hon arbetade som butiksbiträde och mannen som gruvarbetare i en gruva i Finland. Mannen ville ha ett bättre avlönat arbete, varför de flyttade till Sverige. De hamnade först i Ludvika och flyttade 1970 till Dannemora. Hon var 33 år gammal när de kom till Sverige. Först arbetade hon som städerska i Uppsala.

I gruvan började hon på grund av de långa resorna till Uppsala och för att det inte fanns några andra arbeten tillgängliga. De bodde i gruvans bostäder. Hon arbetade under 17 år i gruvan. Till att börja

med var det treskiftesarbete alla dagar, men senare övergick man till att ha gruvan stängd både lördagar och söndagar. Hon slutade i gruvan när den stängdes 1992. Även hennes man arbetade i gruvan.

Hanna: Bor i Finland. Telefonintervjuades under hösten 2005. Hon är född 1943, gift och förtidspensionerad. Hon har reumatiska besvär och ledproblem. Hennes föräldrar var småjordbrukare och hon hade nio syskon. Till Sverige flyttade hon från Peltosenniemi som ligger i närheten av Sodankylä i norra Finland. Som utbildningsbakgrund har hon folkskola, och före flytten till Sverige arbetade hon som butiksbiträde. Vid 26 års ålder flyttade hon från Finland till Dannemora på grund av arbetsbrist. I Dannemora hade hon bekanta från Sodankylä. I början av sin vistelse i Sverige arbetade hon som skogsarbetare och sömmerska. Därefter arbetade hon som städerska i Uppsala under tre och ett halvt år. Sedan började hon arbeta i gruvan. I gruvan arbetade hon i 20 år fram till dess stängning 1992.

Som skäl för valet av gruvarbetaryrket angav hon de långa resorna till Uppsala och att gruvan hade annonserat efter kvinnliga gruvarbetare. Enligt henne hade åtta kvinnor sökt den lediga platsen. Av dem var sex svenskor och två finkor. Bara en kvinna anställdes. Den personen var hon. På min fråga varför hon trodde att gruvan hade annonserat efter kvinnliga gruvarbetare svarade hon att det troligen var ett led i den tidens jämställdhetstänkande och att man också ville se hur kvinnorna skulle klara av jobbet.

Både hennes man och deras två söner arbetade i gruvan. Hon påpekar också att männen som fanns där borde ha gjort samma arbete men inte ville det. I början, innan hon blev bandvakt, hade hon själv arbetat med att underhålla och hantera olika maskiner. Detta hade hon gjort på de olika våningarna. Hon kommer fortfarande ihåg att utfraktsbryggan hade 100 steg. Dammet var det värsta med arbetet, tycker hon. Annars säger hon sig vara nöjd med att ha arbetat i gruvan. I Finland, säger hon, blir människorna förvånade när de får höra att hon har arbetat som gruvarbetare i Sverige.

Foto: Nadia Tammi, RsA/SvA

Bild 4. Hundra trappsteg till utfraktsbryggan i Dannemora gruva.

Mirjami: Intervjuades i mars 2005.

F. Om vi skulle börja med din situation idag, när är du född?

S. 1952.

F. Ditt civiltillstånd och nuvarande yrke?

S. Jag är sambo och har tre barn. Ett av barnen, 18-åringen, är fortfarande hemma. Jag har inte arbetat på tio år.

F. Varifrån i Finland kommer du?

S. Från Vittisbofjärd. Det ligger nära Björneborg.

F. Hur många syskon har du?

S. Jag har sex syskon.

F. Vilket yrke hade dina föräldrar?

S. Mamma hade en livsmedelsaffär och pappa jobbade där också. Pappa fiskade mycket, och när föräldrarna skildes så fortsatte mamma med affären, på olika orter dock. Sedan började pappa arbeta i hamnen med att lyfta sjunktimmer från vattnet.

F. Vad har du för utbildningsbakgrund?

S. Bara folkskola.

F. Hur många år var detta?

S. Det var åtta år.

F. Vad arbetade du med i Finland innan du flyttade till Sverige?

S. Jag arbetade i en livsmedelsaffär. Jag var butiksbiträde.

F. Gjorde du något annat före detta?

S. Nej, jag har jobbat i butiken och varit barnflicka och hembiträde. Bara sådant där. Och delat ut tidningar.

F. Du har ju hunnit med en hel del. Hur gammal var du när du började arbeta?

S. Jag började som 14-åring, då jag flyttade hemifrån, som barnflicka.

F. Hur gammal var du när du flyttade till Sverige?

S. Nitton år.

F. Och varför flyttade du till Sverige?

S. Min äldsta son var då två månader och min man blev arbetslös från ett företag i Björneborg. Han fick inget arbete i Finland just på den orten på den tiden. Hans bror var här och började locka honom till Sverige med att "här finns det arbete". Min man hade varit i Sverige redan före armén och innan han träffade mig. Åtta månader. Och på så vis åkte vi. Och han fick genast arbete. I gruvan.

Och det fick jag också, genast.

F. Och var hamnade ni först här i Sverige?

S. Vi bosatte oss i Ramhäll.

F. Så ni kom inte hit till Dannemora direkt?

S. Nej, det gjorde vi inte. Det är ungefär 18 kilometer från Dannemora till Ramhäll.

F. Hur länge bodde ni i Ramhäll?

S. Åtta månader.

F. Ni var åtta månader i Ramhäll och var hamnade ni därefter?

S. I Dannemora.

F. Och varför flyttade ni från Ramhäll hit till Dannemora?

S. Därför att gruvan i Ramhäll stängdes. Den stängdes helt och hållet.

F. Så det fanns en gruva där också och din man arbetade i gruvan.

S. Ja.

F. Och du, var du hemma?

S. Ja, jag var hemma med min äldsta son som var en liten baby då.

F. Och din man fick arbete i gruvan?

S. Ja, och senare fick jag det också.

F. Hur länge var du hemma efter flytten från Ramhäll innan du började jobba igen?

S. Vi flyttade från Ramhäll i oktober 1972 och jag började arbeta i april 1973. Barnet var då lite över ett år. Jag började då vid Dannemora gruva.

F. Och vad har du arbetat med där i gruvan?

S. I början städade jag bara. Omklädningsrummen. Det arbetet var ett vikariat. När vikariatet tog slut så behövde jag ett nytt arbete.

F. Hur länge arbetade du som städerska?

S. Jag städade i två år, omklädningsrum och toaletter och allt sådant som hör till städningen. Och matsal och sådant. Ren städning. Men 1975 började jag på "värket", där man gör malm. Den kommer från underjorden med hiss. Därefter går den till banden, och där började jag arbeta. Först var jag bandvakt. Jag vaktade ett sådant där automatisk band där det kom stenar hela tiden. Bland stenarna var

det många gånger träbitar och ibland var det stora bergsbumlingar och då måste man stoppa bandet och gå och hämta hjälp av någon man som kom och lyfte bort den stora bumlingen. Man orkade inte själv. Ibland var det två, tre man som fick komma och lyfta. Man fick inte låta den gå ner för då hade det blivit stopp i schaktet och mataren. Och ibland var det bitar av räls, sådana där som är väldigt tunga. Man orkade inte lyfta dem heller, även om man försökte med all kraft så kunde man inte lyfta dem. De var väldigt tunga. För detta behövde man också hjälp. Alltid fick man gå efter en man där nerifrån. Man åkte ner med hiss och hämtade någon med "kommer du och hjälper för jag klarar mig inte ensam, det finns en så tung, tung sten". Det fanns även svenska män som arbetade där vid bandet, men de gick bara förbi utan att hjälpa till med den tunga vagnen. Fast det förekom ingen "tafsande" heller. Vi kvinnor var ju så smutsiga.

Och sedan var det ibland så färsk sten att det blev en hemsk dynamitstank så att det kändes som om man skulle dö av den där man satt i slutet av bandet. Man hade just sprängt under jorden och hissen förde upp de där stenarna till mig i mataren. Och den där mataren matade hela tiden till bandet där jag satt i slutändan av det. Om det var nya stenar så luktade de som sagt hemskt mycket av dynamit, och det kändes verkligen som om man skulle kråkas. Och man fick huvudvärk många gånger. Men där fick man bara sitta. Treskiftsarbete. Och åtta timmar per dag. Varannan timme hade man fem minuters rast så att man kunde besöka toaletten, dricka kaffe eller äta en smörgås. Snabbt tillbaka igen för att sitta vid slutet av bandet. Och morgon-, kvälls- och nattskifte. Och det gjorde jag under fem år tills vi skildes, min man och jag. Då började jag med tvåskifte. Jag arbetade med treskifte under fem år och då kunde jag aldrig sova bra. Jag fick intyg från en läkare att jag inte skulle behöva ha treskifte och att jag borde få tvåskiftesarbete. Och då fick jag det. Och det arbetade jag sedan med under sju, åtta år. Efter skilsmässan fick jag arbeta dagtid.

När man inte hade sprängt färdigt under jorden fick vi vänta på stenar där på "väcket", så då stoppades alla banden. Då fick vi skyffla och kärra hela tiden. Allting kördes över där. Banden gick och gick över, krossen gick sönder och så vidare. Det kom stenar hur mycket som helst. Ibland fick man under en dag skyffla så där

fyrtio kärror (vi räknade ett par gånger). Skottkärror. Och de där kärrorna var naturligtvis inga sådana där metallkärror, de var tunga järnkärror. Från Adamstiden. Som även tomma vägde hur mycket som helst. För att inte tala om när de fylldes med järnmalm. Många gånger kändes det som om ryggraden skulle brytas när man tog i ordentligt, det hördes hur det knakade. Nej, nu bryts ryggen, den kommer inte att hålla. Och jag som var en sådan där tjugoråring, alltså jag började där som tjugoråring. Jag var ju inte så våldans välbyggd. Men man bara fortsatte och fortsatte, och många gånger värkte axlarna. De här, vad de nu heter, nyckelbenen. Och de här lederna och allt och jag tänkte att nej, säkert dör man också. Men det fortsatte i 20 år tills hälsan var helt förstörd. Man besökte läkare och fick värktabletter, många gånger. Ofta var det inflammationer och de här handlovarna värkte, och det var så kallt och så dragigt. Och så dammigt.

När solen sken på våren genom "verkets" fönster och filtrerades, då riktigt såg man det hemska dammet. Vi fick använda sådana där skydd, munskydd. Men man höll på att kvävas. Man kunde inte andas med dem. Det var något så hemskt. Då tog man bort dem så att man andades in direkt den där stendammen. Bara skyffla och kärra. Man blev så väldigt svettig att också mina overaller blev genomblöta här runt magen och här i ryggen och här helt igenom. Vi hade blå overaller och orangefärgade underkläder under overallen. Och sedan var man tvungen att ha en hjälm på huvudet förstås, det var ju ett väldigt farligt arbete. Det kunde ramla ner stenar på dig nästan var som helst ifrån. Och många gånger var arbetsställningen så, att du befann dig under banden på knäna och hade skyffeln i handen och därifrån skyfflade man stenarna ut på golvet och sedan från golvet till skottkärran. Och knäna värkte för det var ju cementgolv. Och herregud, vad fruktansvärt det var för knäna.

Ibland arbetade jag även vid utfrakt och där var vi ute i det fria en hel del, skottade snö. Även där gick banden, och när det var riktigt kallt så kom inte banden igång efter helgen. Då fick du gå och salta dem för att få igång dem. De där banden, förstår du, även där gick stenar, så att olika sorters stenar gick ut direkt och därifrån tog lastbilen emot dem. Och även där skottade vi snö (utfraktsbryggan ff anm). Och där låg du på knä. Knäna var genomblöta och det var

många grader kallt och händerna hade frusit så att man knappt kunde böja dem. Det fanns bara tunna handskar, sådana där vanliga arbetshandskar. En gång har brödet verkligen suttit hårt inne och nu har man förlorat hälsan. Sedan många år tillbaka. Ja, så var det. Och vi har alla förlorat hälsan. En del har dött.

F. Varför började du jobba just i gruvan?

S. När vi kom hit kunde jag ingen svenska. Så det var svårt få andra jobb. Och sedan behövdes man. Där krävdes inga språkkunskaper. Man behövde inte kunna svenska. Det var en finsk arbetsgivare som anställde, jag gick direkt dit. Fast han sa genast att han inte anställde kvinnor. Att det här är för tungt arbete för kvinnor. Men sedan fick jag inte arbete någon annanstans. Så jag gick dit igen. Då sa han att man måste väl ge dig något eftersom du inte ger upp. Och jag fick arbete och på den vägen blev det.

F. Jag måste fråga en gång till eftersom jag inte själv har jobbat i en gruva, var det ett band som tog upp malmen från gruvan?

S. Hissen tog stenarna upp från underjorden.

F. Och alla de andra sakerna som var med som rälsbitarna?

S. De kom från underjorden eftersom det även i underjorden gick sådana där små tågagnar som transporterade stenar till krossen. Och ibland gick bitarna sönder där och då råkade de hamna i stenhissarna och fortsatte till mig där uppe.

F. Och sedan var någon sådan där som du sa..?

S. Matare.

F. Matare som...?

S. Matare som hela tiden matade stenar till bandet så här.

F. Och sedan var där allt annat.

S. Jo, och jag var där i slutet av bandet för att samla allt vad som kom därifrån. Träbitar och stora stenar ifall det kom sådana. Man fick inte släppa igenom dem eller några järnbitar. Och ibland kom det kilar och liknande.

F. Du sorterade?

S. Ja, jag sorterade bort allt det där. Och banden fortsatte förbi mig och vidare. De fortsatte långt, långt framåt. Där gick de till krossen och krossen hackade stenarna som hade passerat mig till ännu mindre bitar. Så här små, och sedan gick de genom ännu fler siktar och fortsatte och fortsatte tills de var som vetemjöl, svart bara, järnmalm.

F. Och sedan berättade du att du använde något slags salt.

S. Jo, men det var bara ute. När banden inte startade, när det var många grader kallt ute. Då var man tvungen att strö salt på rullarna som var under banden. Så här, och banden gick ovanför. När man inte fick igång banden var man tvungen att kasta salt på dem så att rullarna frostades av. Saltet avfrostade dem.

F. Och arbetskläderna, overallerna och handskarna, ni fick?

S. Vi fick dem från arbetsplatsen, varannan vecka var ombyte. Och väldigt tunna. Helt vanligt tyg.

F. Och hur gammal var du när du slutade eller pensionerades?

S. 40 år.

F. Blev du sjuk innan gruvan stängdes 1992 eller arbetade du fram till dess?

S. Nej, inte till slutet. Jag slutade innan, fast inte så långt innan. Men jag hade redan 1977 hemsk värk men stannade ändå kvar så länge.

F. Din man arbetade också i gruvan, vad arbetade han med?

S. Han arbetade som målare och reparatör.

F. Och så även hans bröder?

S. Ja.

F. Fanns det flera i familjen som arbetade i gruvan?

S. Nej.

F. Vem tog hand om barnen när du och din man arbetade?

S. Antingen tog min man hand om barnen när han inte arbetade eller så var de hos dagmamman.

F. Och sedan det här med bostäder, bodde ni i gruvans bostad?

S. Ja.

F. Som ni betalade hyra för?

S. Ja, det var en hyreslägenhet, fast det var betydligt lägre hyror än normalt.

F. Anordnade gruvan några fritidsaktiviteter?

S. Nej, inga.

F. Fans det en fackförening representerad vid gruvan och var du med i den?

S. Jag var medlem i fackföreningen och jag är än idag med i den. Jag vet inget om aktiviteter, de ordnade inget speciellt så där. Tja, jag gick på en kurs i svenska då jag jobbade kvar i gruvan. Den bjöd de på, så man fick gå på den gratis. Och fick gå de 240 timmarna. Det gjorde jag.

F. Finns det något annat som du tycker är viktigt som har med gruvan att göra?

S. Jag vet inte. Det som jag har tänkt mycket på efter att jag hade slutat var att jag hade förlorat min hälsa. Hur många hälsa gick egentligen förlorat? Fast det gav brödet till många så har också många förlorat sin hälsa där. Vilket hemskt stendamm vi arbetade i. Under semestern hostade jag upp svart slem, och just när jag hade blivit bra fick jag börja arbeta igen. Mina två yngsta barn väntade jag där och kärrade de där stenarna med min stora mage. Och det var ännu år 1987, när jag väntade min yngsta, nej 1986, med stor mage. Jag kärrade där, jag arbetade ända till slutet med min stora mage. Det var Sverige år 1986! Det var helt otroligt. Och vilket luft! Det kändes helt vidrigt att andas. Man bara var. Men där ser man hur viktigt för människan brödet är. Att man får det. Och sin månadslön. Så att du kan leva, få ordning på ditt liv.

Foto: Nadia Tammi, RsA/SvA

Bild 5. Gruvarbetarbostäder på Storrymningsvägen 10.

VI ANALYS

Utvandringen från Finland till Sverige

När jag skrev min magisteruppsats kom jag i kontakt med de sverigefinska forskarnas undersökningar och teorier om den finska utvandringen till Sverige. De fastlägger att Finland var en svensk koloni alltsedan korstågen i slutet av 1100-talet och fram till 1809. Under denna period var det vanligt att finnar flyttade till Sverige.

Efter 1809 utvandrade en del politiska flyktingar och även studenter till Sverige. På 1860-talet behövde den växande svenska träindustrin arbetskraft och då flyttade huvudsakligen svenskspråkiga arbetare från Österbotten till Sverige. I slutet av 1800-talet flyttade även en del finskspråkig arbetskraft från Österbotten till Sverige.

Antalet politiska flyktingar från Finland ökade åter under förryskningsperioden och under inbördeskriget i början av 1900-talet. En del arbetskraftsinvandring förekom också under den här perioden. Då var det främst kvinnor som flyttade till arbeten som tjänarinnor eller pigor i Sverige. Mellankrigstiden och tiden efter andra världskriget präglades av en ekonomiskt betingat arbetskraftsinvandring. Under andra världskriget utvandrade också en del politiska flyktingar. Även några av de evakuerade finska krigsbarnen stannade kvar i Sverige efter kriget.

Den svenska industrin gick på högvarv efter andra världskriget och behovet av arbetskraft var skriande. För att underlätta arbetskraftsrörligheten mellan länderna avskaffades visiteringstvånget för finnar 1949, och 1954 skrev man under ett avtal om nordisk arbetsmarknad.

Den mest omfattande finska arbetskraftsinvandringen sammanföll med en djup lågkonjunktur i Finland under slutet av 1960 och början av 1970-talet. Generationen efter andra världskriget hade svårt både med att skaffa sig en utbildning och ett arbete. I Sverige hade dessa lågutbildade, vanligtvis unga människor i tjugoårsåldern inga svårigheter att hitta ett jobb. Samtidigt rådde bostadsbrist i

Finland, mycket beroende på urbaniseringsprocessen. De områden som hårdast drabbades av denna ungdomsutvandring var norra och östra Finland. De sverigefinska forskarna ger, utöver bostads- och arbetsbristen, ytterligare en förklaring till utvandringen, nämligen det gamla koloniala förhållandet mellan Sverige och Finland.¹

Det är ungefär samma förhållanden som Snellman tar upp i sin bok om utvandringen från norra Finland till Göteborgstrakten. Invandrarna under efterkrigstiden flyttade antingen till stockholmsområdet eller Tornedalen. Enligt henne inföll den livligaste flyttperioden på 1960-talet. Då spred sig de invandrade finnarna huvudsakligen inom det tätt industrialiserade området mellan Stockholm och Göteborg. Snellman påpekar dock att toppåret 1970 för finsk invandring belastas av en del statistiska oklarheter till följd av ett nytt registreringssystem som infördes i Sverige 1969. Då kunde många personer, främst landsortsbor, samtidigt vara registrerade både i Sverige och i Finland. Dessa personer flyttade oftast direkt från landsbygden till Sverige utan omvägen via städerna. Snellman berättar också att svenska arbetsförmedlingar efter andra världskriget uppmanades att försöka rekrytera utländsk arbetskraft överhuvudtaget. Därmed kunde arbetslös landsbygdsbefolkning även i andra länder tillfredsställa den svenska efterfrågan på arbetskraft.²

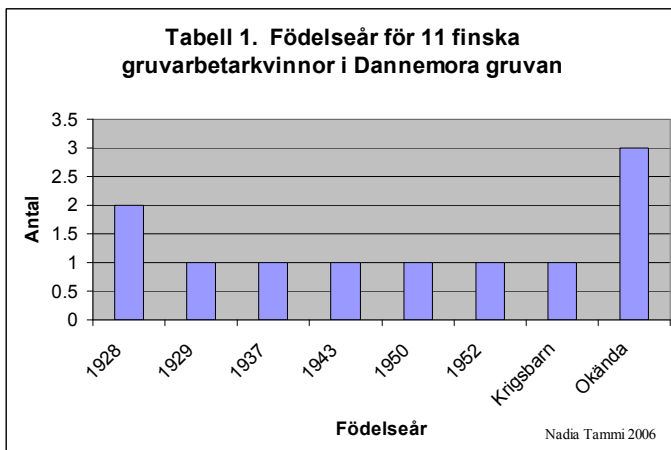
De finska kvinnorna vid Dannemora gruva

Min undersökning har så gott som helt varit inriktad på de finska gruvarbetarkvinnorna vid Dannemora gruva. Mina iakttagelser och slutsatser grundar sig huvudsakligen på mer eller mindre djupgående intervjuer med dessa kvinnor.

Eftersom det empiriska materialet i undersökningen är begränsat till förhållandena vid Dannemora gruva har jag studerat andra källor som behandlar frågor kring finsk invandring och finska gruvarbetare överhuvudtaget. I min analys har jag försökt se om det finns några gemensamma tendenser i dessa källor och mitt material. Snellmans bok om de finska utvandrarerna från norra Finland och gruvarbetarnas minnesanteckningar i boken "Vi gav järnet" har därvid varit mig till stor hjälp. Påpekas bör dock att Snellman endast behandlar invandringen från norra Finland. Man kan också ställa sig frågan hur pass representativa bidragen i "Vi gav järnet" är för resten av gruvarbetarna. Många som skickat in sin berättelse vidareutbildade sig eller engagerade sig antingen fackligt eller politiskt. Intressant är dock att av de totalt femton bidragen har hela tio minnesantecknare finsk bakgrund.

Kvinnornas ursprung

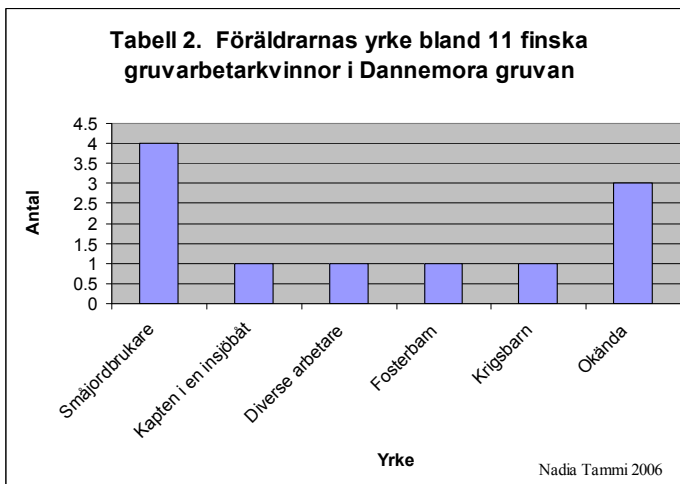
I tabell 1 kan man avseende kvinnornas ålder notera en tydlig skillnad mellan två grupper, nämligen de kvinnor som föddes före respektive efter andra världskriget. Utifrån uppgifter om åldern för deras alltför tidiga död, kan också de tre okända kvinnorna föras över till gruppen födda efter andra världskriget. Kvinnor födda under och efter kriget kan självklart föras över till den grupp som på 1960- början av 1970-talet massinvandrade till Sverige. Orsaken till denna invandring behandlas i det inledande avsnittet i detta kapitel. De tre äldre kvinnornas invandring är svårare att förklara.

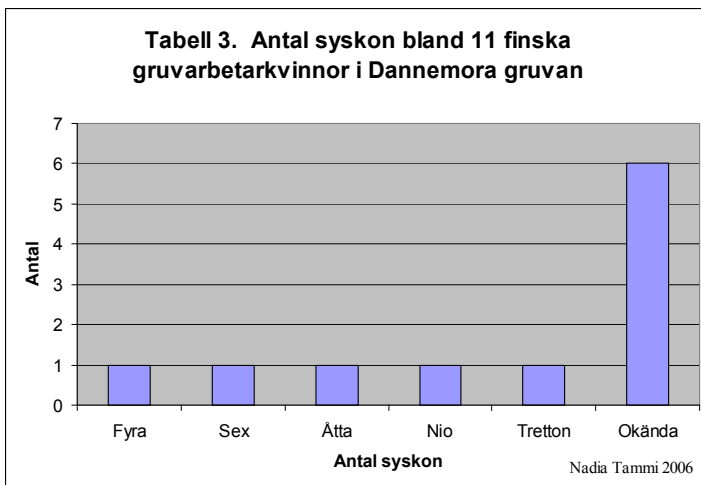
I "Vi gav järnet" uppges de finska männen huvudsakligen vara födda på 1920-talet. De hade deltagit i kriget i mycket unga år och kände sig rastlösa och desillusionerade. För dessa män spelade levnadsförhållandena inte någon större roll. Om detta skriver även Snellman.³ Det är mycket troligt att de tre äldre kvinnornas flytt till Sverige hade ett visst samband med dessa män och kriget. Till denna grupp hör självklart även krigsbarnet.

Merparten av kvinnorna kom från småjordbrukarfamiljer. Detta överensstämmer med de finska männens bakgrund i "Vi gav

järnet". En av kvinnornas fader säges ha varit kapten på en av Saimabåtarna. För tre av kvinnorna har bakgrunden inte gått att klarlägga. En av papporna hade varit diversearbetare. En av kvinnorna var fosterbarn och ett krigsbarn. (se tabell 2)

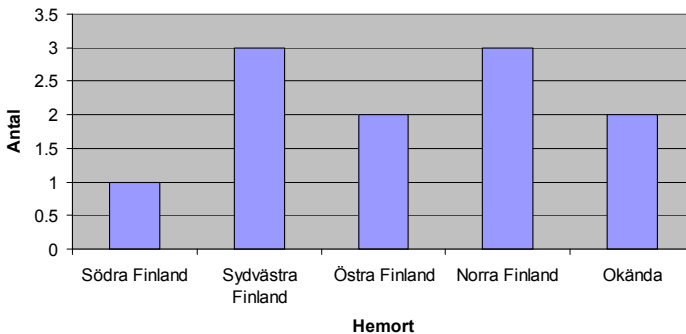

Av tabell 3 kan utläsas att merparten av kvinnorna kom från barnrika familjer. Detta överensstämmer väl med vad som sägs både om de svenska och finska männen i "Vi gav järnet". Även Snellman skriver att de personer som hon intervjuat kom från familjer med "våldigt många barn". Med den tidens mått mått betraktades familjer med exempelvis sex barn onormalt små.⁴

I Snellmans undersökning kom de intervjuade personerna från norra Finland. I boken "Vi gav järnet" kom de minnesantecknare som hade angett sin födelseort huvudsakligen från norra Finland eller från Österbotten. I min undersökning (se tabell 4) har kvinnornas födelseort större spridning. Som jag tidigare nämnt kom den senare tidens invandrare huvudsakligen från norra eller östra Finland. Så verkar vara fallet även bland de kvinnor jag intervjuat. Fem av kvinnornas bakgrund kan härledas till dessa områden (tre kom från norra Finland och två från östra Finland). Ytterligare tre kvinnor kom från västra och en från södra Finland. För två av kvinnorna har någon hemort inte gått att fastställa. Sammanfattningsvis kan man också konstatera att dessa kvinnor huvudsakligen kom från små orter på landsbygden.

**Tabell 4. Hemort bland 11 finska
gruvarbetarkvinnor i Dannemora gruvan**

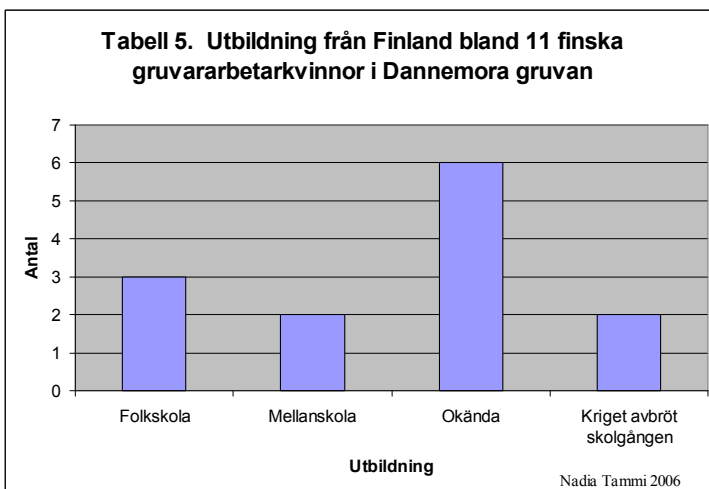
Nadia Tammi 2006

Utbildnings- och arbetsbakgrund i Finland

Utbildningsbakgrunden för så gott som alla personer i dessa undersökningar verkar ha varit folkskola. I "Vi gav järnet" hade alla de svenska männen folkskoleutbildning liksom de flesta finska männen. Ett par av de finska männen hade dock skaffat sig en yrkesutbildning före flytten till Sverige.

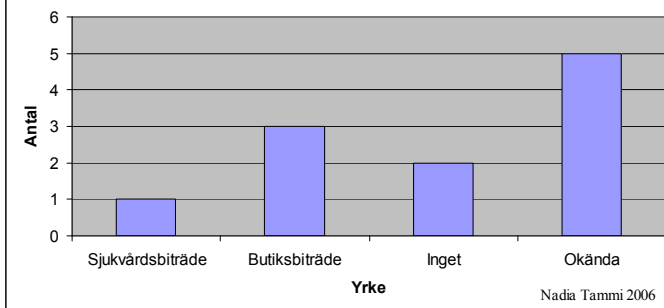
En av kvinnorna i min undersökning hade en ordentlig utbildningsbakgrund från Finland. Hon hade gått i realskola och även på handelsgymnasium. Hennes föräldrar ville att alla barnen skulle utbilda sig. Som hon även själv påpekar var detta ovanligt för flickor på den här tiden.⁵ Snellman berättar mera i sin bok om denna avog inställning till flickornas utbildning. På landsbygden var det ofta fäderna som bestämde vem som skulle få gå i skolan. Det fick räcka med att ett av barnen i familjen gick vidare i skolan. Oftast valdes en pojke eftersom flickorna "bara skulle gifta sig". Andra hinder för ytterligare skolgång efter folkskolan var de långa avstånden till skolan samt familjens fattigdom. Det vanliga i dessa familjer var att man förväntades att tidigt börja arbeta och flytta hemifrån.⁶

Av min undersökning (se tabell 5) framgår att två av kvinnorna gått i realskola. Beträffande så många som sex kvinnor saknas uppgifter om skolgång. Resterande tre kvinnor hade folk-skoleutbildning. Kriget förhindrade dock två av kvinnorna att fullfölja sina respektive utbildningar.

Av tabell 6 kan utläsas vilka arbetsuppgifter kvinnorna haft i Finland före flytten till Sverige. Tyvärr är antalet okända stort även i denna kategori. De uppgifter som kunnat fås fram tyder på okvalificerade låglöneyrken som butiks- och sjukvårdsbiträden. Två av kvinnorna hade inte arbetat med någonting alls före flytten till Sverige. Som Snellman konstaterar i sin bok var alternativen till skolgång inte så många. Om man av olika skäl inte kunde gå i skolan och var för ung för att börja arbeta för gott var arbeten som biträde ett bra alternativ. Snellman lyfter också fram likheterna mellan norra Finlands och norra Sveriges arbetsmarknader efter andra världskriget. Pojkarna började med skogsarbeten och flickorna med biträdesyrken.⁷

**Tabell 6. Yrke i Finland före flytten till Sverige
bland 11 finska gruvarbetarkvinnor i Dannemora
gruvan**

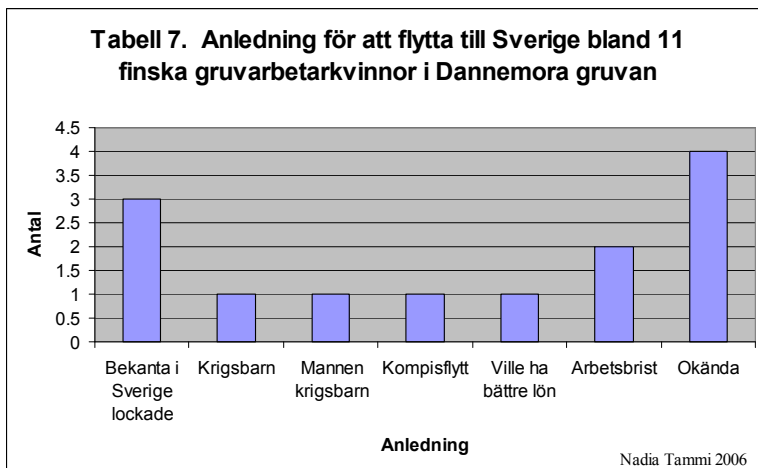

Beslutet att flytta till Sverige

Som framgår av tabell 7 var skälen till kvinnornas flytt till Sverige många. Kriget låg bakom flytten för två kvinnor. Den ena kvinnan var krigsbarn och den andra var gift med ett krigsbarn. Att det finns två krigsbarn relaterade fall bland de elva kvinnorna känns som många i ett så litet empiriskt material. Arbetsbrist i Finland kombinerat med bekantas lockrop från Sverige låg bakom många andras flytt. Eftersom en av kvinnorna som orsak anger hopp om bättre lön torde det innebära att även hon hade tidigare kontakter i Sverige. En av kvinnorna hade som sextonåring kommit till Sverige tillsammans med en kompis. Det låter som ungdomlig äventyrlusta. Det troliga är dock att även dessa två hade några äldre släktingar eller bekanta som kunde ta hand om dem i början av deras vistelse i Sverige.

I "Vi gav järnet" anger de flesta finska gruvarbetarna ekonomiska skäl för flytten till Sverige. En kvinna hade dock flyttat till Sverige på grund av kärlek till en svensk gruvarbetare. Även Snellman talar huvudsakligen om ekonomiska orsaker bakom beslutet att flytta till Sverige. De dåliga bostadsförhållandena i Finland kan också ha varit en viktig faktor i flyttbeslutet. Också äventyrlustan och önskan om

omväxling har kunnat ligga bakom vissa beslut. Överhuvudtaget drömde man om ett bättre liv i Sverige enligt Snellman.⁸

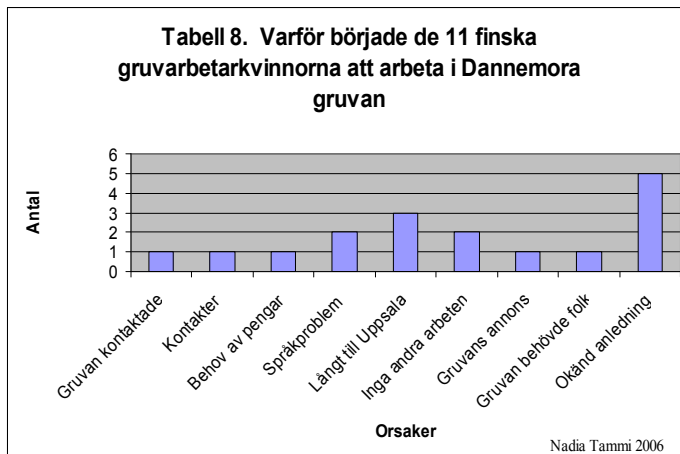

Varför gruvarbete?

Den första spontana tanken när man intervjuar kvinnor som arbetat i gruvan är naturligt nog en undran över deras yrkesval. Gruvan var dock inte den första arbetsplatsen i Sverige för många av kvinnorna. Några av dem hade först arbetat som städerskor. En hade arbetat som sjukvårdsbiträde och två som sömmerskor. En av sömmerskorna hade även arbetat i skogen.

I tabell 8 kan man se vilka orsaker som legat bakom kvinnornas beslut att börja arbetet i gruvan. Den största gruppen är de kvinnor som tyckte att arbetsresan från Dannemora till Uppsala var för lång. Dessutom fanns det inga andra arbeten tillgängliga i Dannemora. Språkkunskaperna upplevdes också som ett stort hinder för att få något annat arbete. Gruvan hade också annonserat efter kvinnliga gruvarbetare och rent allmänt visste man att i gruvan behövdes

arbetare. För fem av kvinnorna finns inga uppgifter om orsakerna bakom deras yrkesval.

I "Vi gav järnet" uttrycker de kvinnliga finska skribenterna mer rakt på sak att den huvudsakliga orsaken bakom deras beslut att arbeta i gruvan var behovet av pengar och att inga andra arbeten var tillgängliga på orten. I mina intervjuer var det mer eller mindre underförstått att kvinnorna arbetade i gruvan för att dryga ut familjernas inkomster.

För att inhämta kunskaper från ytterligare ett håll varför kvinnor anställdes som gruvarbetare intervjuade jag på sommaren 2005 före detta gruvarbetaren och riksdagsmannen Nils Hjort. Enligt honom rädde det brist på arbetskraft och därför rekryterades arbetare från Finland. Med tiden visade det sig också enligt honom att kvinnor dessutom var duktiga arbetare.⁹

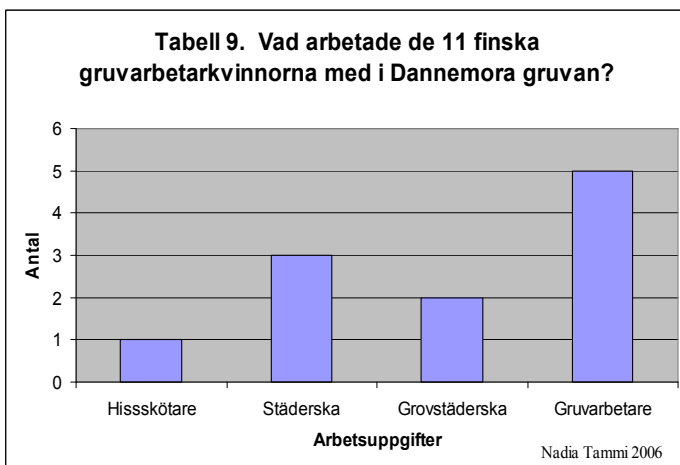
En av de intervjuade kvinnorna hade en inte helt felaktig teori om anställningsorsakerna, nämligen att det var en del av den tidens arbetsmarknadspolitik och jämställdhetstänkande. På gruvarbetareförbundets kongress 1972 beslutades det att gruvorternas näringsliv skulle bli mer kvinnoinriktat. Genom detta beslut ville man skapa arbeten även åt gruvarbetarnas hustrur.

Därmed blev, som Horgby säger, arbetsmarknadspolitik "liktydig med regionalpolitisk välbästandspolitik".¹⁰

Vilka arbetsuppgifter hade de finska kvinnorna i gruvan?

Tabell 9 ger en översiktlig bild av vilka arbetsuppgifter de finska kvinnorna hade i gruvan. Hisskötarens arbetsuppgifter kräver inte någon ytterligare kommentar. Detsamma kan man säga om de kvinnor som arbetade som städerskor. Det enda som skilde dessa åt var platsen de städade. Det kunde röra sig om olika omklädningsrum, matsalar eller andra allmänna utrymmen.

Av gruvstäderskorna har den ena av dem givit en ganska utförlig beskrivning av vad hon gjorde. Det är svårare att få en klar bild vad den andra gruvstäderskan arbetade med. Enligt de andras beskrivning arbetade hon längst ned i anrikningsverket och spolade bland annat sand med vatten. Det sägs ha varit ett väldigt tungt och smutsigt arbete. Jag antar att all sand och övrigt skräp från de övriga våningarna hamnade längst ned där hon sedan skulle göra rent efter bästa förmåga. När de två gruvstäderskorna på grund av sjukdom respektive annat arbete lämnade gruvan fick gruvarbeterskorna överta även deras arbeten.

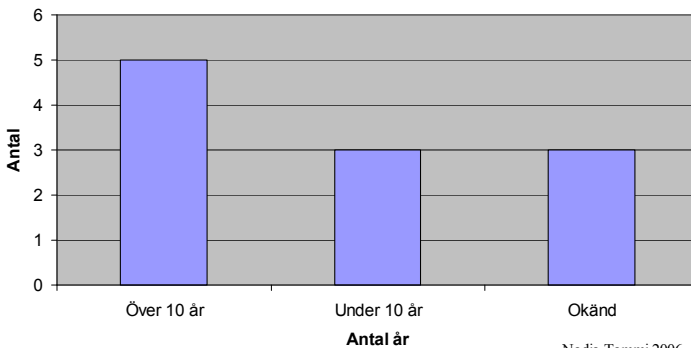
Gruvarbeterskorna hade många olika arbetsuppgifter. En bra beskrivning av detta ges av en kvinnlig gruvarbetare vid LKAB i Kiruna i boken "Vi gav järnet". "Jag arbetade hela tiden i treskift, i avskiljningen, som bandpassare, vid provtagningen och som maskinvårdare".¹¹

Även i Dannemora arbetade kvinnorna med liknande uppgifter (utöver bandpassning). Både i Kiruna och Dannemora skyfflade kvinnorna stenar med en tung järnspade och lyfte upp nedfallna stenar tillbaka till bandet. Jag har dock inte hittat några vittnesbörd om kvinnor någon annanstans än i Dannemora som skyfflade snö på utfraktsbryggan.

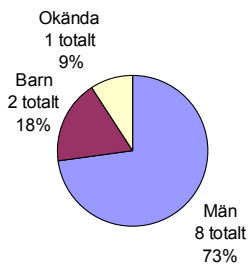
Det intressanta i det här sammanhanget är att den annars så välinformerade och engagerade Nils Hjorth inte heller visste om detta. När jag i november 2005 ringde honom, för att komplettera mina uppgifter om utfraktsbryggan, sa han att han "inte trodde ett dugg på det där. Det är inte sant att det fanns några kvinnor där". På min fråga om han trodde att kvinnorna som jag hade intervjuat hade ljugit, svarade han nej.¹²

Som framgår av tabell 10 arbetade kvinnorna under olika lång tid i gruvan. Fem av kvinnorna arbetade i gruvan i över tio år och tre av dem under tio år. För tre av kvinnorna saknas uppgifter om hur lång tid de arbetade i gruvan. Av tabell 11 kan utläsas att åtta av kvinnorna hade män som också arbetade i gruvan. Två av kvinnorna hade även barn som arbetade i gruvan. För en av kvinnorna har inga uppgifter om familjemedlemmarnas deltagande i gruvarbetet kunnat fås fram.

Tabell 10. Hur länge arbetade de 11 finska gruvarbetarkvinnorna i Dannemora gruvan?

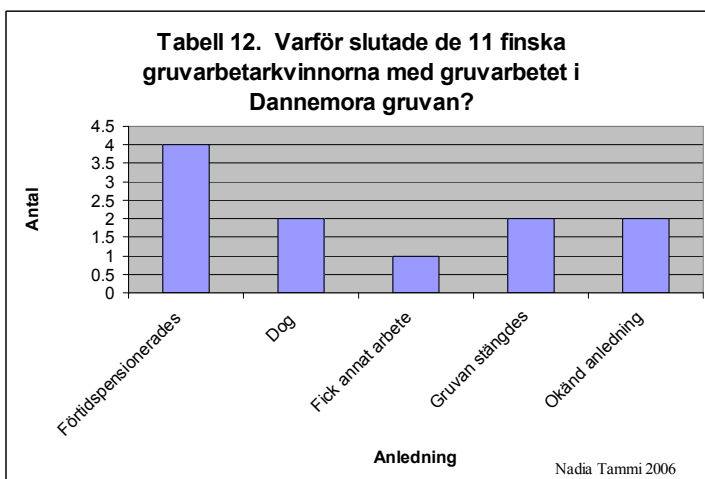
Tabell 11. Vilka andra familjemedlemmar arbetade i gruvan bland de 11 finska gruvarbetarkvinnorna i Dannemora gruvan?

Nadia Tammi

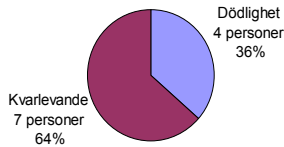
Varför slutade kvinnorna sin anställning vid gruvan?

Den här delen av min undersökning är det sorgligaste avsnittet i min redovisning. Som framgår av tabell 12 försvann två av kvinnorna på grund av att de avled i cancer. Fyra andra kvinnor tvingades avbryta sin anställning på grund av sjukdom.

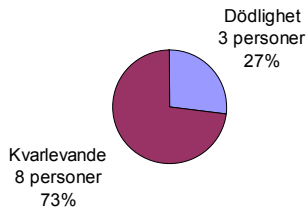
Därför kan man dra slutsatsen att av totalt elva kvinnor hade så många som sex varit tvungna att på grund av sjukdom avsluta sin anställning vid gruvan. Två av dessa fall ledde till döden. Påpekas bör att därutöver den ena av de svenska kvinnorna också avled i cancer (se tabell 13 och 14). Jag anser att dödligheten och sjukdomsfallen bland de kvinnliga gruvarbetarna vid Dannemora gruva kan betraktas som höga. Tre av elva finska kvinnor eller 27% har avlidit i cancer, och av totalt tretton kvinnor har fyra eller 31% gått samma öde tillmötes.

Tabell 13. Den totala dödligheten i cancer bland 13 gruvarbetarkvinnor i Dannemora gruvan

Nadia Tammi 2006

Tabell 14. Dödligheten i cancer bland 11 finska gruvarbetarkvinnor i Dannemora gruvan

Nadia Tammi 2006

Av de två kvinnorna som stannade kvar tills gruvan stängdes har den ena sedermera avlidit i cancer och den andra lever som sjukpensionär i Finland. Den av kvinnorna som fick ett annat arbete efter bara några år i gruvan kan sägas leva ett normalt pensionärsliv. Tidpunkten för och orsaken bakom två av kvinnornas försvinnande från gruvan eller hur de mår idag är okänd. Sammanfattningsvis och

på goda grunder kan man säga att experimentet med jämställdhet i gruvorna blev ett fatalt sådant för kvinnorna i Dannemora gruva.

Arbetsmiljön

När jag började mitt arbete med dessa kvinnor var inte arbetsmiljön med på min lista över frågeställningar. Under arbetets gång har det blivit mer och mer tydligt att något inte riktigt stämmer. Varför blev så många av dessa kvinnor så sjuka och till och med avled i unga år?

Några gemensamma nämnare har inte varit svårt att hitta. Så gott som alla påpekar hur dammigt det varit. Dammets fanns överallt. Grovstäderskan Kaarina berättar att de var så dammiga när de skulle gå på lunch att själva gruvfogden var tvungen att klappa bort det värsta på deras ryggar. Gruvarbeterskan Mirjami berättar hur hon under semestrarna hostade upp svart slem. En finsk gruvarbetare beskriver sina problem med den dåliga gruvluften i "Vi gav järnet" på liknande sätt: "Sedan är gruvluft så dammig att när det blir semester ta det två veckor innan skjortans krage håller ren hel dag. Dammets går in i huden och halsen. Man hostar ut slem när man jobba i gruvan." ¹³

Andra problem som kvinnorna tog upp i intervjuerna var hur tungt och farligt arbetet var. Kvinnorna fick arbeta med tunga lyft i svåra arbetsställningar både vid bandet och när de skyfflade och körrade sten. Som Mirjami påpekade kunde stenar när som helst falla ner från bandet. Buller var också ett av problemen för kvinnorna.

Ett annat arbetsmiljöproblem som både gruvarbetarkvinnan Mirjami och en man i "Vi gav järnet" nämner är lukten av dynamitgas. Mirjami fick ta emot nyligen spränga stenar på bandet och mannen fick gräva i nyligen sprängda stenhögar nere i gruvan. Båda två säger sig ha börjat må illa, fått huvudvärk och varit tvungna att kräkas eller kände sig nästan kräkfärdiga. ¹⁴ Arbetsplatsen för kvinnorna i Dannemora var kall och dragig på vintrarna och varm på somrarna. På utfraktsbryggan kunde det vara riktigt kallt och blåsigt och därför var den en direkt olämplig arbetsplats för kvinnorna. Utfraktsbryggan måste ha lämnat

bestående minnen för kvinnorna eftersom gruvarbetaren Hanna, som numera är bosatt i Finland, fortfarande kommer ihåg att det var hundra trappsteg till utfraktsbryggan.

Gjorde man några försök att komma åt alla dessa problem i gruvorna? Detta lät vänta på sig; först efter andra världskriget började man fästa större vikt vid arbetsmiljöproblematiken.¹⁵

Trots förbättringar av ventilationssystemen på 1950- och 60-talen slog man först 1971 larm om att dubbelt så många gruvarbetare drabbades av cancer som övriga individer i samhället. Orsaken då ansågs vara den höga radonhalten i gruvgångarna. Förbättringar infördes, men många bröt mot de nya reglerna, bland annat genom att inte använda dammskydd. Det var svårt att andas genom dammskyddet. Eftersom produktionen måste hållas igång såg arbetsgivaren mellan fingrarna att man bröt mot skyddsföreskrifterna.¹⁶ "Både bolagens produktion och arbetarnas inkomster vilade på att arbetarna tog en del risker... och vad värre är det hela försiggick med företagets goda minne".¹⁷ Så sammanfattade en gruvarbetare i Horgbys bok hur skyddsföreskrifterna hanterades i gruvorna. Även flera av kvinnorna vid Dannemora gruva tog upp problematiken med dammskydden.

När man började tro att dammproblemet var under kontroll upptäcktes ett nytt problem med dieselavgaserna. 1963 uttryckte sig generaldirektören på arbetarskyddsstyrelsen om dieselavgaserna på följande sätt. Han menade att "avgaserna inte var farliga. Det var bara arbetarna som mådde illa".¹⁸ 1975 började de nya hårdare gränsvärdena gälla för bland annat dammet, som bevisligen kunde orsaka silikos (stendammslunga), och skyddsombud omskolades.

Foto: RsA/SvA

Bild 6. Varningstexter på finska. Så många finländare arbetade i gruvan att det var säkrast att skriva varningsskyltarna både på finska och svenska.

På 1980- och 90-talen blev man övertygad om att radongas ökade cancerrisken. Radongas kunde bildas av avgaser, betongsprutning eller av de nya sprängmedlen. Gruvan i Kiruna var ett undantag när det gäller radonhalten jämfört med de andra gruvorna. Radonhalten var aldrig så hög i Kiruna. Kanske var det därför som de kvinnor från Kiruna som skickat in sina minnesanteckningar inte klagade så mycket över luften eller dammet i gruvan. Tydligt var inte heller luften ett lika stort problem i Kiruna som i Dannemora. I början av 1980-talet upptäckte man att även asbesthalterna var höga i gruvorna. Alla dessa arbetsmiljöproblem försökte man komma till rätta med genom bättre ventilation och övergång till elmaskiner.¹⁹

Arbetsuppgifterna och den individuella mottagligheten spelade en stor roll om och hur snabbt man kunde utveckla silikos.²⁰ Dannemora var en gammal och omodern gruva jämfört med till exempel gruvan i Kiruna. När man byggde om gruvan i Dannemora försökte man lösa problemet med silikos genom att flytta de farligaste arbetena utomhus. Trots detta var det svårt att rekrytera svenska arbetare, varför man efter andra världskriget ansåg sig

tvungen att importera finska arbetare.²¹ Som en finsk gruvarbetare uttryckte det i "Vi gav järnet": "När det fanns gott om arbete i Sverige var den svenska ungdomen inte trakterad av smutsigt gruvarbete. Och de som provade på slutade ganska snart. Sålunda blev finnarnas insats ganska stor i underjordiskt arbete. Finnen la större vikt på lönen än på arbetsmiljön." ²²

Den finska arbetshedern

Enligt Snellman har finska arbetarbarn uppfostrats till flitiga arbetare. Barnen fick redan tidigt lära sig att deras värde låg i förmågan att arbeta. I Sverige blev finnarna uppskattade arbetare. De krävde inte så mycket av arbetsmiljön och deltog sällan aktivt i fackföreningsarbetet. Det viktigaste för en fisk arbetare var att man hade arbete och att man dessutom hade trevligt. Finnarna var stolta över sitt rykte som duktiga arbetare och upplevde att även de svenska arbetarna uppskattade detta. Detta stärkte finnarnas självförtroende. Det upplevdes som ärofyllt att visa vad finnen tål. Men myten om den duktiga finska arbetaren hade en baksida. Det var bara arbetsgivarna som drog nytta av finnarnas försök att hålla myten levande. Det var många som i unga år blev sjuka och förtidspensionerades. Många gånger kämpade de redan allvarligt sjuka finska arbetarna att hålla sig kvar i arbetslivet mot läkarnas rekommendationer, eftersom de ansåg det hedersamt att gå till arbetet och betala skatt även om man var sjuk. Att inte ligga samhället till last utan dra sitt strå till stacken även om man var så sjuk att man hade huvudet under armen. I flera forskningsrapporter påpekas att det inte bara var finnar som förtidspensionerades i unga år utan även flera andra invandrargrupper som i förtid hade förslutit sig i tungt industriarbete. ²³

Av min undersökning framgår att flera kvinnor lade stor vikt det utförda arbetet. Exempelen är många. Hisskötaren vill gärna påpeka att hon aldrig varit arbetslös. Gruvstäderskan berättar hur hon städade även det smutsigaste stället trots andras avrådan. Hon nämner också hur en gruvarbetare hade beundrat slutresultatet av hennes arbete. Flera av de i min undersökning förekommande kvinnorna gick också till arbetet trots att de var allvarligt sjuka. En

av kvinnorna gick till och med till det tunga arbetet under graviditeten. För dessa kvinnor satt det dagliga brödet hårt inne.

VII SAMMANFATTNING

Åldern på Dannemora gruva är fortfarande höljd i dunkel. De äldsta bevarade skriftliga källorna är från slutet av 1400-talet men kvarlevorna i form av gamla hyttor och gruvhål tyder på en äldre datering. Under 1500-talet satte Gustav Vasa fart på malmbrytningen och på 1600-talet bidrog vallonerna både med pengar och tekniskt kunnande. Ägarbyten var många och kampen mot vattnet dominerade under flera århundraden. Den patriarkaliska andan svävade länge över Dannemora men trots detta kom det fackliga arbetet igång redan på slutet av 1800-talet. 1900-talet präglades av kampen mot arbetslöshet och mot gruvans nedläggning.

Forskningen om gruvarbetare har först under senare år blivit mer uppmärksammat. Det finns få undersökningar om kvinnliga gruvarbetare och nästan ingenting om finska kvinnliga gruvarbetare. Håkan Henrikssons undersökning om kvinnliga gruvarbetare från 1600 till 1900-talet i Nora bergslag tillhör undantagen och belyser på ett utmärkt sätt hur kvinnorna arbetade under jorden och dessutom utgjorde majoriteten av arbetskraften. Detta motbevisar vad man tidigare trott, nämligen att kvinnor huvudsakligen skulle ha ägnat sig åt arbetet ovan jord.

Invandringen från Finland till Sverige har gamla anor. Ända sedan korstågen på 1200-talet har det funnits finska invandrare i Sverige. Min undersökning beskriver elva finska gruvarbetarkvinnors väg från Finland till Sverige. De flesta av dessa kvinnor kom från barnrika småjordbrukarfamiljer eller hade arbetarklassbakgrund. En liten by i norra eller östra Finland var många av dessa kvinnors hemort. De flesta hade folkskoleutbildning och hade arbetat med olika biträdesyrken i Finland före flytten till Sverige. Åldersmässigt kan man urskilja två olika grupper. De äldre hade krigsrelaterade orsaker bakom sin flytt till Sverige. Den yngre gruppen hade huvudsakligen ekonomiska skäl för sin invandring till Sverige.

Brist på annat arbete och långa resor till andra arbetsplatser var några av orsakerna bakom kvinnornas val av arbete i gruvan. Andra orsaker var bristfälliga språkkunskaper, behov av pengar och

tidigare kontakter i gruvan. Genom kontakterna fick kvinnorna veta att gruvan behövde arbetskraft. Fem av kvinnorna arbetade som gruvarbetare och sex som städerskor. Två av städerskorna arbetade som grovstäderskor i gruvan och tre av finskorna städade i olika allmänna lokaler. En finsk kvinna arbetade som hisskötare. Flera av de finska kvinnorna arbetade i gruvan över tio år. Några arbetade ändå fram till gruvans stängning 1992. För åtta av kvinnorna arbetade även deras män i gruvan och två av kvinnorna uppgav att deras barn hade arbetat i gruvan.

Två av gruvarbetarkvinnorna arbetade fram till gruvans stängning. Den ena av grovstäderskorna hittade ett annat arbete och fyra av kvinnorna slutade arbetet vid gruvan på grund av sjukdom. Två kvinnor avled i cancer. Ytterligare en gruvarbetarkvinna avled i cancer under min undersökningsperiod. Av de två svenska kvinnorna som hade arbetat vid gruvan avled också en av dem i cancer. Orsakerna bakom den höga dödligheten i cancer och de olika svåra sjukdomarna som resten av kvinnorna lider av går inte att fastställa. Det tunga arbetet kombinerat med brister i arbetsmiljön torde vara en del av förklaringen. Trots successiva förbättringar av arbetsmiljöskyddet klagade väldigt många av kvinnorna över dammet.

Med ett så pass litet empiriskt material som tagits fram och bearbetats i mina och andra forskares studier i den här socialpolitiskt intressanta och i många stycken chockerande frågan vill jag inte påstå att situationen för dessa kvinnor till fullo utretts. Dock tycker jag att många och allvarliga tendenser kommit fram i skildringen.

I mitt arbete med den här undersökningen har jag kunnat konstatera att forskningen kring invandrarkvinnornas arbetsliv och förhållanden i övrigt i Sverige är mycket blygsam. Mer forskning efterlyses!

Foto: RsA/SvA

Bild 7. Dannemoragruvans historiska klockstapel och den moderna gruvlaven från 1952.

NOTER

INTRODUKTION

- 1) "Kvinnor tar plats" s. 185

DANNEMORA GRUVANS HISTORIK

1. Isakson s. 9
2. Isakson s. 4
3. Tigerstedt s. 254f, Rydberg s. 3f, Wahlund s. 2, Hjorth 1968 s.5
4. Hjorth 1968 s. 5
5. Holmkvist s. 109ff, Isaksson s. 14
6. Holmkvist s. 116
7. Holmkvist s. 115f
8. Wahlund s. 2, Hjorth 1968 s. 6, Hjorth gruvarbetaren 1991 s. 10, Rydberg s. 10f, Tigerstedt s. 525f, Isaksson s. 74
9. Wahlund s. 3
10. Tigerstedt s. 532f, Hjorth gruvarbetaren 1991 s. 10, Hjorth 1968 s. 7, Rydberg s. 6f
11. Hjorth gruvarbetaren 1991 s.11, Rydberg s. 10f
12. Wahlund s. 53f, Horgby s. 27
13. Wahlund s. 53f.
14. Tigerstedt s. 567
15. Horgby s. 45, 67
16. Isaksson s.78f, Hjorth 1969 s. 1f
17. Isaksson s. 77, 170f, Hjorth 1969 s. 1f, Hjorth 1968 s. 11
18. Isaksson s. 80f, och s. 170f
19. Hjorth 1968 s. 11
20. Geijerstam s. 15f
21. Isaksson s. 215f
22. Geijerstam s. 49
23. Isaksson s. 77f
24. Geijerstam s. 18f
25. Isaksson s. 180

26. Tigerstedt s.649
27. Ibid s. 623f
28. Rydberg s. 20
29. Hjorth 1969 s. 1f, Isaksson s. 85
30. Hjorth 1968 s. 16f, Isaksson s. 237
31. Ibid s.22 och 28, Horgby s. 440 och 646
32. Isaksson s.167, 183, 192f
33. Hjorth 1969 s.15, Hjorth Gruvarbetaren 1991 s. 13, Hjorth 1968 s.27f
34. Rydberg s.21f
35. Hjorth 1968 s. 27
36. Horgby s. 349
37. Ibid s. 356
38. Isaksson s. 85
39. Nielsen s. 15f

TIDIGARE FORSKNING OM KVINNLIGA GRUVARBETARE

1. Henriksson 1996 s. 71
2. Henriksson 1994 s. 113
3. Ibid s. 111f
4. Ibid s. 114
5. Ibid s.126f
6. Ibid s. 128, 131f, 139, 142f
7. Ibid s. 126
8. Ibid s. 114, 124, 126, 130f
9. Ibid s. 135f
10. Henriksson 1996 s. 73f, Henriksson 1994 s. 135, 138
11. Henriksson 1994 s. 153f
12. Ibid s. 155ff
13. Ibid s. 148ff, Henriksson 1996 s. 87f
14. Rydberg s. 14f
15. Ibid s. 15f
16. Ibid s. 17f
17. Wahlund s.54 Andtid = skördetid
18. Henriksson 1996 s. 90
19. Geijerstam s. 15f

20. Ibid s.16
21. Ibid s. 17
22. Ibid s.49 och 50

ANALYS

1. Tammi s. 2f
2. Snellman s 13f
3. Ibid s 30f
4. Ibid s.55
5. " Vi gav järnet" s 130
6. Snellman s. 80f
7. Ibid s. 90f
8. Ibid s. 92
9. Intervju med Nils Hjorth juni 2005
Se även "Kvinnor tar plats" s. 175
10. Horgby s. 440
- 11."Vi gav järnet" s.122
12. Intervju med Nils Hjorth 6.11.2005
13. "Vi gav järnet" s. 91f
14. Ibid s 146
15. Horgby s 320
16. Ibid s. 236f
17. Ibid s 238
18. Ibid s 321
19. Ibid s 435
20. Thörnquist s. 27
21. Isaksson s. 211
22. "Vi gav järnet" s. 118
23. Snellman s 154f

KÄLLFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR

En intervju med en grovstäderska i gruvan i mars 2005

En intervju med en gruvarbetarkvinna i mars 2005

Flera enkätundersökningar med gruvarbetarkvinnor i juni 2005

En intervju med kommunalpolitikern och riksdagsmannen Nils Hjort i juni 2005

Kompletterande telefonintervju med Nils Hjort i december 2005

TRYCKTA KÄLLOR

Geijerstam, Gustaf af: *Anteckningar rörande arbetarnes ställning vid fyra svenska grufvor 1897*. Lore´nska stiftelsen nr. 14 1897. Stockholm 1897.

Henriksson, Håkan: *Kvinnor i gruvarbete. Med hammare och fackla* 33. Utgiven av Sancte Örjans Gille. Nordstedts tryckeri, Stockholm 1994.

Henriksson, Håkan: *Kvinnorna i Bergslagens gruvor. Järnkvinnor: Bergslagens kvinnodagar 1995*. Red. Åsa Karlsson. Idé Tryck Grafiska AB. Uppsala 1996.

Hjorth, Nils: *Dannemora arbetarekommun 1909-1969. Österbybruk 1969*. (Stencil, finns på arbetarrörelsen arkiv)

Hjorth, Nils: *Dannemora gruvor snart ett minne blott*. Gruvarbetaren 1991:12

Hjorth, Nils: *Gruvsavdelning 44, Dannemora, 1918-1968. Österbybruk 1968*. (Stencil, finns på arbetarrörelsen arkiv och biblioteket, Stockholm)

Holmkvist, Erik: *Huru gamla äro Dannemora gruvor*. Upplands fornminnesföreningens tidskrift. XLV. Uppsala 1935- 37.

Nielsen, Erik: *Gruvdriften död i Dannemora: en gruvlig salva från Dannemora*. Gruvarbetaren 1991:12

Sandberg Gustavsson, Lena: *Kvinnor i gruvor*. Dannemora bygdens årsbok Österbybruk 1998.

Tammi Mailis: *Finska Språkfrågan i Svenska Skolor*. Magisteruppsats i historia. Stockholms Universitet, 1997.

LITTERATUR

Horgby, Björn: *Med dynamit och argument. Gruvarbetarna och deras fackliga kamp under ett sekel*. Svenska gruveföreningarnas förbund. Stockholm 1997.

Isaksson, Olov: *Vallonbruk i Uppland*. Bonniers förlag. Stockholm 1995.

Kvinnor tar plats. Arbetsmarknad och industriarbete på 1900-talet. Tryckeri AB Småland Quebecor, Jönköping 2002.

Rydberg, Sven: *Dannemora genom 500 år*. Dannemora 1981.

Snellman, Hanna: *Sallan suurin kylä - Göteborg*. Tammer-Paino Oy. Tampere 2003.

Thörnquist, Annette: *Silikosproblemet i österbybruk 1920 - 1980. Skyddsarbetet - facklig kamp eller partsamarbete?* Schmidts boktryckeri AB. Helsingborg 1993.

Tigerstedt, Örnulf: *Fagerstabrukens historia. Del IV. Kavalkad.* Almqvist och Wiksells boktryckeri AB. Uppsala 1957.

Wahlund, J: *Dannemora grufvor.* Kungliga boktryckeriet P.A. Norstedt & söner. Stockholm 1879.

Vi gav järnet. Gruvarbetare skildrar sina liv. Svenska folket berättar. Red. Ylva Mårtensson. AB Realtryck 1996. Nordiska museet 1996.